

INNHALDSFORTEGNELSE:

1. INNLEDNING.....	3
2. OPPLÉGG FOR RAPPORTEN OG PROBLEMSTILLINGER.....	4
2.1 Opplegg for rapporten.....	4
2.1 Problemstillinger.....	4
3. METODE, DATAGRUNNLAG OG UTVALG	7
3.1 Metoder for beregning av befolkningens pensjoneringsalder.....	7
3.2 Nærmere om metoden for å beregne forventet pensjoneringsalder	9
3.2.1	Innledning 9
3.2.2	Bestandsmetoden og tilgangsmetoden 9
3.2.3	Vekting av graderte pensjoner 10
3.2.4	Overlevelsesfunksjon 11
3.3 Datagrunnlaget – Rikstrygdeverkets database for MOTIPE	12
3.4 Utvalg.....	13
3.4.1	Beregninger av forventet avgangsalder fra yrkesaktivitet 13
3.4.2	Kategorien “yrkesaktive” 14
3.4.3	Kategorien “pensjonister” 15
3.5 Forholdet mellom forventet pensjoneringsalder og gjennomsnittsalder ved pensjonering.....	15
4. DE UNDERSØKTE PENSJONERINGSORDNINGENE	18
5. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR HELE BEFOLKNINGEN (ALLE OVER 18 ÅR)	19
5.1. Innledning	19
5.2 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for alders-gruppa over 18 ut fra pensjonering i ulike ordninger	19
5.3 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden.....	21
6. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR PERSONER OVER 50 ÅR 22	
6.1 Innledning	23
6.2 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for alders-gruppa over 50 år ut fra pensjonering i ulike ordninger	23
6.3 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen over 50 år, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden	26
6.4 Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen, beregnet med tilgangsmetoden.....	27
6.5 Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 50 år med høy livsløpsinntekt (her definert som samlet poengopptjening høyere enn 100 G).....	29
6.6 Forventet pensjoneringsalder for den ikke-uføre yrkesaktive delen av befolkningen over 50 år	31
6.7 Forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 50 år	32
FAA50L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 50-åring, inntekt PI>1,5 G	
FAA50H: Som FAA50L, men inntekt PI>4G	
FPAYrk50: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50-åring.	
.....	33
7 FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR PERSONER OVER 60 ÅR 33	
7.1 Innledning	33
7.2 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 60 år ut fra pensjonering i ulike ordninger	34

7.3 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen over 60 år, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden	37
7.4 Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen over 60 år, beregnet ut fra tilgangsmetoden	39
7.5 Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 60 år med høy livsløpsinntekt (her definert som samlet poengopptjening høyere enn 100 G).....	39
7.6 Forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 60 år	40
FAA60L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 60-åringer, inntekt PI>1,5 G	
FAA60H: Som FAA60L, men inntekt PI>4G	
FPAYrk60: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60-åringer.	
	41
8. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	42
Referanser.....	43
Vedlegg	43

RAPPORT: FORVENTET PENSJONERINGSALDER I NORGE

1. INNLEDNING

I 1994 ble Lund-utvalgets rapport “Fra arbeid til pensjon” (NOU 1994:2) lagt fram. Her pekes det bl.a. på behovet for sikrere beregninger av gjennomsnittlig pensjoneringsalder og for måling av gjennomsnittlig alder for avgang fra yrkeslivet. I innledningen til vedlegg 3 i rapporten (“Om mål for gjennomsnittlig pensjoneringsalder”) heter det:

Hittil har det ikke vært noen innarbeidet praksis for måling av gjennomsnittlig faktisk avgangsalder i Norge. Det har heller ikke vært noen innarbeidet praksis for måling av gjennomsnittlig pensjoneringsalder. Tidligere beregninger har vært utført ad hoc i forbindelse med ulike utredninger [...] Hvilke mål som kan beregnes for gjennomsnittlig avgangs-/pensjoneringsalder avhenger av hvilken informasjon man har til rådighet. Med en database som inneholder tilstrekkelig med opplysninger om all pensjonering i Norge, og om andre former for avgang, vil man i prinsippet kunne få fram et hvilket som helst mål for gjennomsnittlig avgangs/pensjoneringsalder. Pr. i dag finnes det imidlertid ikke en slik database, slik at de reelle beregningsmulighetene er begrensede (NOU 1994:2, vedlegg 3)

I forlengelsen av Lund-utvalgets rapport fikk Rikstrygdeverket i oppdrag å utvikle et system for beregning av gjennomsnittlig pensjoneringsalder i Norge. Utredningsavdelingen i Rikstrygdeverket har utviklet et slikt rapporteringssystem, en modell og database som har fått navnet MOTIPE (MOdell for Tidlig PEnsjonering). Beregningene som presenteres i denne rapporten er utført ved hjelp av denne databasen¹.

---

¹ “MOTIPE” er altså betegnelsen for både en modell og en database. I denne rapporten brukes MOTIPE som en ren database, og den vil i fortsettelsen bli betegnet “databasen”.

2. OPPLÉGG FOR RAPPORTEN OG PROBLEMSTILLINGER

2.1 *Opplégg for rapporten*

Rapporten har to hoveddeler. Den første består av kapitlene 3 og 4, som sammen med vedlegg 1 gir bakgrunnsinformasjon om hvordan resultatene er kommet fram.

I kapittel 3 beskrives metodene og datagrunnlaget som har vært brukt for å framskaffe resultatene. I kapittel 4 gir vi en kortfattet beskrivelse av de ulike pensjoneringsordningene som er med i utvalget, og beskriver noen sentrale endringer disse ordningene har gjennomgått. Denne beskrivelsen er gjort kort, fordi ordningene er utførlig beskrevet andre steder, bl.a. i NOU 1994:2 (Lund-utvalget) og i NOU 1998:19 (Olsen-utvalget). Vi viser spesielt til kapittel 5 i NOU 1998:19, som gir en oversiktlig og godt oppdatert innføring i ordningene.

Del to består av kapitlene 5–7. Her presenteres resultatene. Kapittel 5 behandler utviklingen i pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. alle over 18 år), kapittel 6 viser utviklingen i aldersgruppa over 50 år og kapittel 7 utviklingen i gruppa over 60 år. Vedlegget har informasjon om de mer tekniske sidene av beregningene (formler m.v.).

2.1 *Problemstillinger*

Vi vil søke å besvare flere ulike spørsmål eller problemstillinger i denne rapporten. Hovedformålet er å vise pensjoneringsalderen i den norske befolkningen.

Det finnes ulike mål eller metoder for å beregne befolkningens pensjoneringsalder. I denne rapporten benytter vi det målet som betegnes “forventet pensjoneringsalder”, et mål som anbefales benyttet både av Lund-utvalget (jf. NOU 1994:2, vedlegg 3), og av Olsen-utvalget (jf. NOU 1998:19). Beregning av forventet pensjoneringsalder, og forholdet til andre beregningsmåter, blir beskrevet i kapittel 3 (avsnittene 3.1 og 3.2), samt i vedlegg 1.

Mye av debatten rundt våre sosiale velferdsordninger, ikke minst de siste 10 årene, har vært preget av bekymring for at de økonomiske kostnadene ved disse ordningene skal bli for store i framtiden. Denne bekymringen er ikke noe særnorsk fenomen. Man finner den igjen i store deler av den vestlige verden, og mye oppmerksomhet har vært viet spørsmålet om hvordan de økonomiske kostnadene i framtiden kan holdes på et nivå som samfunnsøkonomien kan tåle.

Det kan skilles mellom ulike hovedstrategier for å kontrollere de økonomiske kostnadene ved velferdsordningene. En strategi er å redusere ytelsene til den enkelte, en annen er å forsøke å begrense tilgangen til de ulike ordningene. I vårt land har begge disse strategiene vært benyttet de senere årene, om enn i et relativt beskjedent omfang. Det har så langt ikke vært lagt opp til innstramminger som har til hensikt å endre pensjonssystemet på en mer grunnleggende måte.

En tredje hovedstrategi som har blitt omfattet med økende interesse de senere årene er å endre finansieringen av ytelsene gjennom å fondsfinansiere dem i stedet for dagens “pay as you go”-system. Et hovedargument for økt bruk av fonds er at de kan være med på å skape økonomisk vekst, slik at den økonomiske byrden for samfunnet blir lettere å bære. Fordelene og ulempene ved en slik strategi ble utredet av det såkalte Moland-utvalget (NOU 1998:10, med tittelen “Fondering av folketrygden?”).

Et eksempel på bruk av den første strategien – reduserte ytelser – er reduksjonen av kompensasjonsgraden i folketrygdens tilleggspensjonssystem i 1992 (fra 45 til 42 prosent), kombinert med reduserte muligheter for å tjene opp pensjonspoeng for høye inntekter. Det er også foretatt innstramminger i adgangen til å motta forsørgertillegg til folketrygdens pensjoner. Disse regelendringene (som kom i 1991–92) har medført at folketrygdens utgifter ikke har steget så mye over tid som de ellers ville ha gjort.

De senere årene (fra og med 1993) har man i Norge særlig konsentrert seg om den andre strategien, reduksjon av tilgangen til de ulike velferdsordningene (“arbeidslinja”). Oppmerksomheten har her særlig vært knyttet til to områder. Det ene er utviklingen i antall personer som mottar stønad til dekning av livsopphold pga sykdom (dvs. sykepenger, rehabiliteringspenger, attføringspenger og uførepensjon). Man har særlig vært opptatt av veksten i antall sykepengemottakere og antall uførepensjonister. Det varen markant vekst i tilgangen til begge disse ordningene i årene 1994–2000, til tross for at vilkårene er strammet inn gjennom lovendringer. (Vilkårene for uførepensjon ble strammet inn i 1991, for så å bli noe myket opp igjen, bl.a. som følge av kjennelser i trygderetten.) I 1993 ble så vilkårene for å motta sykepenger og rehabiliteringspenger strammet inn. Innstrammingen i vilkårene for rehabiliteringspenger forklarer noe av den økningen vi har sett i antall uførepensjonister. For å få et riktig bilde av situasjonen, må man derfor se ulike ytelser i sammenheng.) Det andre området er tendensen til at den faktiske avgangsalderen fra yrkeslivet (forstått som frivillig tilbaketrekning gjennom pensjonering), er synkende.

Det utkrystalliserer seg derfor *to* hovedspørsmål for denne rapporten. Disse kan foreløpig formuleres som:

- 1: Hva er pensjoneringsalderen for hele befolkningen (dvs. alle fra 18² år og oppover)?
- 2: Hva er pensjoneringsalderen for de gruppene der det er aktuelt å gå av med pensjon pga. oppnådd alder (og ikke primært av andre årsaker, f.eks. sykdom)?

Kapittel 3 omhandler metode, datagrunnlag og utvalg, mens kapittel 4 gir en kort omtale av de ulike stønadsordningene.

I kapittel 5 vil vi vise utviklingen for hele aldersgruppen fra 18 år og oppover.

---

² I den første utgaven av denne rapporten (1999) opererte vi med en nedre grense på 16 år, i stedet for 18, som benyttes i denne utgaven. I 1998 ble nedre aldersgrense for uførepensjon hevet fra 16 til 18 år, og det er nå derfor mer naturlig å benytte 18 år i alle beregninger. Unntaket er tabell 3, som har tall helt tilbake til 1980, og som derfor opererer med nedre alder 16/18 år. Endringen har ikke vesentlig betydning for beregningene av pensjoneringsalderen.

I kapitlene 6 og 7 konsentrerer vi oss om utviklingen i pensjoneringsalder for henholdsvis aldersgruppa over 50 og over 60 år. Vi forholder oss til de ytelsene som har oppnådd alder som hovedvilkår, med ett viktig unntak: Vi inkluderer *de som blir uførepensjonister etter fylte 50 år* i undersøkelsen, og lar dem inngå i antall folketrygdpensjonister (sammen med folketrygdens alderspensjonister). Begrunnelsen for å ta med denne gruppa uførepensjonister er todelt. For det første utgjør de et stort antall individer. For det andre kan uførepensjon være et alternativ til de andre tidligpensjoneringsordningene (AFP og offentlige tjenstepensjoner) for en del av personene i de aktuelle aldersgruppene, dvs. for alle de som samtidig oppfyller vilkårene for både uførepensjon og annen tidligpensjon. (Dette gjelder primært aldersgruppa over 62 år). Disse kan velge hva slags pensjon de vil gå av med. Bildet av den forventede pensjoneringsalderen blir derfor uriktig hvis vi ikke har med uførepensjonistene i aldersgruppa over 50 år.

I tilknytning til hvert av disse hovedspørsmålene har vi flere underproblemstillinger. De kan oppsummeres som betydningen av *ulike pensjonsordninger, yrkesdeltakelse og kjønn*.

Vi har utført beregninger for tre ulike kombinasjoner av pensjoneringsordninger: Bare folketrygd (dvs. uførepensjon pluss alderspensjon), folketrygd pluss AFP og alle ordningene samlet (folketrygd pluss AFP pluss førtidspensjon i stat og kommune).

Variabelen *yrkesdeltakelse* blir behandlet ulikt i de tre kapitlene. I kapittel 5, som omhandler hele befolkningen fra 18 år og oppover har vi valgt å se bort fra betydningen av yrkesdeltakelse. Årsaken er at for dette aldersspennet veier unge uførepensjonister (dvs. uførepensjonister under 50 år) relativt tungt, slik at de reduserer den forventede pensjoneringsalderen med flere år i forhold til f.eks. aldersgruppa over 50. Samtidig vet vi at en relativt stor del av disse (særlig de som blir uføre før fylte 30 år) har liten eller ingen yrkesdeltakelse før de blir pensjonert. Denne faktoren bidrar til å forstyrre bildet av yrkesdeltakelsens betydning relativt sterkt, slik at det blir vanskelig å tolke den informasjonen vi kan hente ut ved å kontrollere tallene for yrkesdeltakelse.

I kapittel 6 og 7, som viser tall for hhv. aldersgruppene over 50 og over 60 år har vi derimot tillagt betydningen av yrkesdeltakelse relativt stor vekt. Disse to kapitlene er delt inn i fire hovedavsnitt, med yrkesdeltakelse som uavhengig variabel. Først presenteres utviklingen av pensjoneringsalderen i hele befolkningen samlet, dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive. Deretter presenteres utviklingen for alle yrkesaktive, og så utviklingen av pensjoneringsalderen i de gruppene av befolkningen som har høy yrkesdeltakelse. Til slutt gir vi en oversikt over gjennomsnittsalder for *avgang fra yrkeslivet*, som er noe annet enn pensjoneringsalderen. (I avsnitt 3.4.2 beskrives hvordan variabelen "yrkesdeltakelse" er operasjonalisert i denne rapporten.).

Vi har også sett på betydningen av kjønn. I tråd med det tidligere beregninger av pensjoneringsalder har vist, er forventet pensjoneringsalder noe lavere for kvinner enn for menn når vi ser på hele befolkningen (både yrkesaktive og ikke yrkesaktive). Derimot blir bildet mer sammensatt når vi legger inn yrkesaktivitet som variabel. I visse grupper (kombinasjonen høy alder og høy yrkesdeltakelse) finner vi sågar at forventet pensjoneringsalder er like høy eller høyere for kvinner enn for menn. Vi vil derfor se spesielt på kombinasjonen kjønn og yrkesaktivitet.

For aldersgruppene over 50 og over 60 år har vi også utført beregninger som viser forventet pensjoneringsalder for den ikke uførepensjonerte delen av befolkningen, og beregninger for forventet avgangsalder fra yrkeslivet.

3. METODE, DATAGRUNNLAG OG UTVALG

3.1 Metoder for beregning av befolkningens pensjoneringsalder

Det finnes flere ulike metoder som kan benyttes for å beregne hvor gammel befolkningen er ved overgang til pensjon, og som har ulik grad av nøyaktighet og pålitelighet. Det brukes forskjellige metoder fra land til land, også innen Norden, noe som først og fremst skyldes ulik kvalitet på datagrunnlaget. Nedenfor vil vi kort beskrive noen metoder som kan være aktuelle for å beregne befolkningens pensjoneringsalder. (Metodene er mer utførlig beskrevet i vedlegg 3 til NOU 1994:2).

Gjennomsnittsalder ved pensjonering

En mulighet er å beregne den gjennomsnittlige alderen til nye pensjonister som ikke har vært pensjonert tidligere. Denne metoden er enkel å beregne, og intuitivt lettfattelig. Den har imidlertid betydelige svakheter. For det første påvirkes den av *demografi*. Hvis andelen eldre i befolkningen øker, vil også den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen øke, selv om andelen nye pensjonister på de enkelte alderstrinn holder seg konstant. For det andre tar ikke metoden hensyn til *sensureringsproblemet*, dvs. at en del personer dør før de rekker å pensjonere seg. Dette har som konsekvens at gjennomsnittlig pensjoneringsalder systematisk blir relativt lav.

Den viktigste svakheten er etter vår mening likevel at en nedgang i pensjoneringshyppigheten på et bestemt alderstrinn, f.eks. som følge av regelendringer, vil gi utslag på den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen som ikke intuitivt oppfattes som logiske. Dersom nedgangen kommer i et alderstrinn som ligger under gjennomsnittet, øker pensjoneringsalderen, men hvis det skjer på et alderstrinn som ligger over gjennomsnittet, vil dette gå ned. Årsaken er at det alderstrinnet nedgangen skjer i, får lavere vekt enn før. Denne effekten førte bl.a. til at vi så en økning i gjennomsnittlig pensjoneringsalder den første tiden etter innføring av AFP, og den kan observeres hver gang AFP-alderen settes ned (så lenge nedre aldersgrense for uttak av AFP ligger over gjennomsnittlig pensjoneringsalder). Etter en tid (ett til to år) ser vi imidlertid at gjennomsnittlig pensjoneringsalder synker igjen, og legger seg lavere enn før regelendringen. Denne feilen blir riktignok korrigert når den aktuelle kohorten er 70 år, men da vil det ha skjedd andre endringer. Konklusjonen blir derfor at gjennomsnittlig pensjoneringsalder er lite egnet til trendovervåking av pensjoneringsalderen.

Medianalderen

Et alternativ til gjennomsnittsalder er å beregne *medianalderen* for nye pensjonister. Denne beregningsmåten har bl.a. vært brukt i Finland. Der viste imidlertid

testberegninger at det var liten forskjell på resultatene ved å bruke medianalder kontra gjennomsnittsalder ved beregning av gjennomsnittlig pensjoneringsalder.

Medianen vil ha mange av de samme svakhetene som gjennomsnittsalderen for nye pensjonister har, bl.a. vil den være påvirket av aldersfordelingen. I tillegg vil den være lite følsom for endringer som bare skjer i de høye aldersgruppene, eller bare i de lave. Alt i alt er medianalderen derfor sannsynligvis et dårligere mål for pensjoneringsalderen enn gjennomsnittsalderen.

Aldersklassemetoden

I Sverige har Riksförsäkringsverket gjort forsøk med å regne ut tall for gjennomsnittlig pensjoneringsalder. Man tok da utgangspunkt i en bestemt årsklasse (i forsøket var det personer født i 1926), og registrerte når disse hadde gått av med pensjon. Beregningene var altså basert på en kohort-tankegang. I Norge kunne man ha gjort tilsvarende ved å se på når nye 70-åringer hadde gått av med pensjon.

Aldersklassemetoden er teoretisk ganske korrekt, fordi den ikke blir påvirket av demografiske forhold og har en enkel løsning på sensureringsproblemet: De som døde før fylte 70 år regnes ikke med, uansett om de var pensjonert eller ikke. Videre krever den lite vedlikeholdsarbeid. Metoden er god hvis man ønsker historisk statistikk, men den egner seg ikke for et system der man ønsker løpende rapportering om utviklingen i pensjonering.

Forventet pensjoneringsalder

Et alternativ til å beregne gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister, er å beregne forventet pensjoneringsalder. Denne metoden tar utgangspunkt i en fiktiv gruppe (f.eks. 100 000 18-åringer) og beregner hvor mange av disse som blir pensjonert før de fyller 70 år. Begrepet “forventet pensjoneringsalder” tilsvarer begrepet “forventet levealder” i demografien, og beregnes i prinsippet på samme måten. Forskjellen ligger i at beregningen av forventet pensjoneringsalder er mer komplisert enn beregningen av forventet levealder. Dette kommer av at man ved beregningen av forventet levealder opererer med bare en “risiko” (risikoen for å dø), mens man ved beregningen av forventet pensjoneringsalder opererer med to ulike “risiki” (risiko for å dø, og risiko for å bli pensjonert).

I likhet med aldersklassemetoden er forventet pensjoneringsalder et teoretisk relativt korrekt mål, og det har ingen av de svakhetene som gjennomsnittlig pensjoneringsalder har. For det første er metoden *upåvirket av demografi*. For det andre tar den hensyn til *sensureringsproblemet*: De som dør, og de som ikke er pensjonert ved utgangen av året, påvirker resultatet på en korrekt måte. For det tredje vil virkningen av endringer i pensjoneringshyppigheten på ulike alderstrinn få riktig retning (pensjoneringsalderen vil altså i slike tilfeller – f.eks. når det innføres nye ordninger – ikke først utvikle seg på en måte som ikke intuitivt oppfattes som logisk, for deretter å normaliseres, slik vi ser når vi bruker gjennomsnittlig pensjoneringsalder som mål). Slike endringer *kan* likevel medføre en endring i pensjoneringsintensiteten³ for de høyere alderstrinnene (dvs. de som befinner seg nærmest ordinær pensjoneringsalder). Metoden tar ikke hensyn til dette, men vi mener at denne “feilen” er ubetydelig.

---

³ Med begrepet “pensjoneringsintensitet” mener vi antall nye pensjonister i forhold til hvor mange som har vært under risiko for å bli pensjonert i løpet av et år.

Det er naturlig at man i utgangspunktet ønsker å benytte den metoden som gir de mest pålitelige tallene, men i mange sammenhenger er datagrunnlaget for dårlig til å ta i bruk de beste metodene. I slike tilfeller må man derfor nøye seg med mindre eksakte metoder, med større mulighet for å beregne feil. Lund-utvalget påpekte i sin rapport at forventet pensjoneringsalder er et bedre mål for avgangsalder enn gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister. Rikstrygdeverket har derfor utviklet MOTIPE, som gir muligheter for å beregne forventet pensjoneringsalder. Det er riktignok et problem (som bl.a. blir påpekt i NOU 1998:19) at gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister er det vanligste målet internasjonalt, slik at det kan bli vanskelig å foreta sammenlikninger mellom ulike land. Dette har imidlertid ikke vært noe avgjørende moment for oss, fordi det uansett valg av metode alltid vil være vanskelig å sammenlikne direkte mellom land. Dette henger dels sammen med at ulike målemetoder brukes, og dels at utformingen av pensjonssystemene varierer mye fra land til land, selv innen Norden. Det vil følgelig også være andre faktorer enn målemetodene som gjør direkte sammenlikninger vanskelige.

Vi mener at forventet pensjoneringsalder er den mest korrekte beregningsmåten for “gjennomsnittlig pensjoneringsalder”, basert på tilgangen i et bestemt år. Den må likevel ikke tolkes som en prognose for den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen (beregnet ved f.eks. aldersklassemetoden) til den kohorten som i dag er 18 år. Til det er endringene i pensjoneringsintensitet fra år til år for store, og vi må regne med at det skjer betydelige endringer i framtida.

3.2 Nærmere om metoden for å beregne forventet pensjoneringsalder

3.2.1 Innledning

Forventet pensjoneringsalder er et mål for når en kan forvente (statistisk sett) at personer ved en viss alder vil pensjonere seg. Forventet pensjoneringsalder øker med økende alder. Dette skyldes at for eksempel en 60-åring har passert en rekke alderstrinn med en (viss) sannsynlighet for avgang fra arbeidslivet.

Forventet pensjoneringsalder er det veide gjennomsnittet av de mulige aldre en kan bli pensjonert i, med pensjonerings sannsynlighetene som vekter. I vedlegg 1 er det gjort nærmere rede for framgangsmåten som er nyttet.

3.2.2 Bestandsmetoden og tilgangsmetoden

Når vi beregner pensjoneringsalderen til befolkningen, tar vi utgangspunkt i en anslått (estimert) overlevelsesfunksjon. Overlevelsesfunksjonen kan beregnes på to måter, som vi har kalt hhv. bestandsmetoden (eller prevalensmetoden) og tilgangsmetoden (eller insidensmetoden). Beregninger utført ved hjelp av bestandsmetoden gir oss pensjoneringsalderen for en “syntetisk kohort”, som har overlevelsesfunksjon lik den aldersspesifikke andelen ikkepensionister i befolkningen på et gitt tidspunkt. Beregninger basert på tilgangsmetoden gir oss pensjoneringsalderen til en “syntetisk kohort”, som har konstante aldersspesifikke tilgangsrate (overgangsintensiteter) som er lik ratene i en avgrenset observasjonsperiode.

I beregninger der man bruker bestandsmetoden vil den aldersspesifikke pensjonistandelen bare endre seg langsomt. Metoden er derfor lite følsom i forhold til tilfeldige svingninger fra år til år. Skjer det på den annen side raske endringer, vil det ta mange år før effektene fullt ut er registrert. Metoden er derfor ikke spesielt egnet når vi ønsker å beregne utviklingstendenser innenfor et begrenset tidsrom.

Tilgangsmetoden er på sin side følsom for tilfeldige svingninger, men har den styrken at den umiddelbart fanger opp betydelige endringer i mønsteret. Disse endringene kan ikke fanges opp av bestandsmetoden, fordi den er lite følsom for raske endringer. Det er også viktig å merke seg at beregning av pensjoneringsalderen for grupper (f.eks.yrkesaktive) bare kan gjøres ved hjelp av tilgangsmetoden, fordi mange skifter grupper.

Tilgangsmetoden forutsetter at vi kjenner tilgangen av nye pensjonister i de enkelte år. Vi har bare presise tilgangsdata fra og med 1992, for AFP fra 1995. For tidligere år kjenner vi antall nye pensjonister som fremdeles er pensjonert ved utgangen av året, men vi vet ikke hvor mange som har blitt pensjonert og deretter har forlatt pensjonisttilstanden i løpet av ett og samme kalenderår. Bestandsmetoden setter mindre krav til datagrunnlaget enn tilgangsmetoden, og kan derfor også brukes for beregninger lenger tilbake i tid.

Vårt valg av metode

Basert på det som er sagt tidligere, konkluderer vi med at vi både vil gjøre beregninger ut fra tilgangsmetoden, og ut fra bestandsmetoden. Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive samlet) vil vi beregne med begge metodene. Her vil det også være mulig å gjøre sammenlikninger.

Pensjoneringsalderen for **grupper** kan bare beregnes med tilgangsmetoden, og vi bruker derfor denne metoden for å finne pensjoneringsalder ved utgang fra arbeidslivet, dvs. pensjoneringsalder for yrkesaktive.

3.2.3. Vekting av graderte pensjoner

Ikke alle går av med full pensjon i første omgang. Mange begynner med en gradert pensjon, og først når kohorten fyller 70 år kan vi si at alle har full pensjon. For å få beregninger som er så nøyaktige som mulig må vi derfor ta hensyn til pensjonsgrad. Dette gjør vi ved å gi de nye pensjonistene en tilgangsgrad i form av et vekttall som tilsvarer pensjonsgraden. Når pensjonsgraden endres, blir dette registrert som en tilgang med vekttall lik endringen i pensjonsgrad.

Personer som er “under risiko” for å bli pensjonister er gitt en såkalt “risikograd”. Graden er lik 1 for ikkepensjonister, og 1 minus pensjonsgrad for pensjonister som mottar gradert pensjon. Gradene regnes som andeler. 100 % pensjon settes lik risikograd 0, 50 % pensjon gir videre risikograd 0,5 mens eksempelvis 70 % pensjon gir risikograd 0,3.

For å finne det effektive antall nye “hele” pensjonister kan vi da summere tilgangsgraden for alle nye pensjonister. På samme måten kan vi finne effektivt antall personer “under risiko” ved å summere risikogradene.

3.2.4 Overlevelsesfunksjon

Et supplement og et hjelpemiddel til beregning av forventet pensjoneringsalder er overlevelsesfunksjonen. Den gir andelen av en ”syntetisk kohort” som ennå ikke er pensjonert på de enkelte alderstrinn, gitt at ”pensjoneringsmønsteret” er som i observasjonsåret. Det antas at alle blir pensjonert senest ved fylte 70 år.

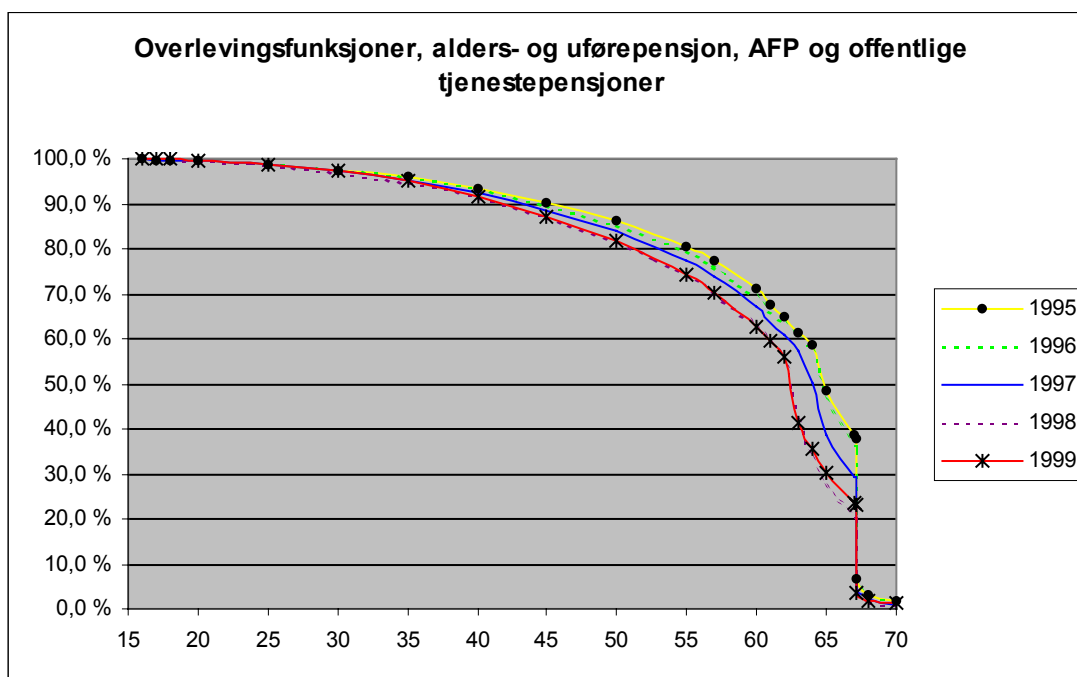
Overlevelsesfunksjonen er et hjelpemiddel som kan sette resultatene for forventet pensjoneringsalder i perspektiv, og kanskje gjøre det lettere å forstå resultatene for forventet pensjoneringsalder.

Utviklingen i overlevelsesfunksjon for perioden 1995–1999 er vist i tabell 1 og figur 1.

Tabell 1 Utvikling i overlevelsesfunksjon 1995–1999. Alle pensjonsordninger.

ALDER	1995	1996	1997	1998	1999
18	99,6	99,7	99,7	99,7	100
40	93,5	92,2	92,5	91,4	91,7
50	86,2	85,4	84,0	81,6	81,7
60	71,2	69,5	66,9	62,6	62,6
61	67,5	66,1	63,7	59,2	59,4
62	64,8	63,4	60,8	55,8	56,0
63	61,5	60,2	57,5	42,0	41,2
64	58,6	57,2	50,2	33,2	35,4
65	48,5	46,0	38,5	27,0	30,2
67	38,5	36,4	29,4	20,5	23,5
70	1,8	1,7	1,0	0,7	1,2

Figur 1 Utvikling i overlevelsesfunksjon 1995–1999. Alle pensjonsordninger.

Som vi ser av figuren, har overlevelsesfunksjonen gått ned i alle grupper i perioden 1995–1999. Spesielt markant er reduksjonen for aldersgruppa over 62 år, noe som må ses i sammenheng med utvidelsene av AFP-ordningen til 63-åringer i 1997 og til 62-åringer i 1998.

3.3 Datagrunnlaget – Rikstrygdeverkets database for MOTIPE

Dataene i denne rapporten er hentet fra Rikstrygdeverkets statistikkdatabase og forløpsdatabase for MOTIPE (Modell for Tidlig Pensjonering). MOTIPE inneholder opplysninger om pensjonering fra og med 1992 for ordninger i folketrygden. Basen har opplysninger om AFP og pensjoneringsordninger med særaldersgrenser i offentlig sektor fra og med 1994, og om risikobefolkning for AFP og offentlig tidligpensjonering fra 1996/97. I tillegg gir den informasjon om bruk av f.eks. attføring, sykepenger og tidligere tilknytning til arbeidslivet. Alle personer som til en hver tid er mellom 18 og 70 år, er med i databasen.

Opplysningene om de ulike folketrygdytelsene er hentet fra Rikstrygdeverkets øvrige registre, og kan derfor betraktes som komplette. Det samme gjelder opplysningene om hvem som har tatt ut AFP.

Når det gjelder tjenstepensjoner i stat og kommune, bruker MOTIPE data fra Statens pensjonskasse og Kommunal landspensjonskasse (KLP). Dette medfører at opplysningene er komplette for statsansatte (pluss lærere), men ikke for kommunalt ansatte. Årsaken er at en del kommuner har valgt å forsikre sine ansatte i private forsikringsselskaper, i tillegg til at noen store kommuner (bl.a. Oslo) har egne pensjonskasser. KLP representerer derfor bare ca. 2/3 av de kommunalt ansatte i Norge. Dette medfører at antall registrerte tidligpensjonister i kommunal sektor er satt noe lavt, men det samlede antall tidligpensjonister her er såvidt lite at det neppe har vesentlig betydning for våre beregninger av forventet pensjoneringsalder.

Følgende pensjonsopplysninger er lagt inn i MOTIPE:

a) Alders- og uførepensjon i folketrygden

- Dato for tilgang, endring av pensjonsgrad og avgang
- Første uføretidspunkt og første virkningstidspunkt for uførepensjon
- Pensjonsgrad
- Beløp, regnet i antall G (folketrygdens grunnbeløp)

b) Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og Statens Pensjonskasse (SPK)

- Dato for tilgang, endring av pensjonstype, endring av pensjonsgrad og avgang
- Pensjonsgrad
- Pensjonstype: Uførepensjon, AFP, tjenstepensjon, alderspensjon
- Pensjonsbeløp

c) AFP i privat sektor

- Dato for tilgang, endring av pensjonsgrad og avgang
- Pensjonsgrad
- Pensjonsbeløp som andel av G

Opplysningene om AFP før 1995 er for ufullstendige til at de kan brukes.

MOTIPE inneholder også opplysninger om medlemskap i KLP fra 1.1.96 og i SPK fra 1.1.97 (status i hvert årsskifte). Det er også register over medlemsbedrifter i AFP-

ordningen ved utgangen av hvert år fra 1995 til 1997 og kvartalsvis fra 1998. Videre har vi mulighet til å finne personer som har anledning til å ta ut AFP i privat sektor ved å koble bedriftsregisteret med Arbeidstaker/Arbeidsgiver-registeret.

I denne rapporten har vi bare sett på hvilken betydning tidligpensjonsordningene har for den generelle pensjonsalderen. Vi har ikke regnet forventet pensjoneringsalder spesifikt for de ulike pensjoneringsordningene.

3.4 Utvalg

Utvalget i beregningene er hele den norske befolkningen mellom 18 og 70 år. Dette kan gjøres fordi data fra folkeregisteret brukes i MOTIPE. Videre ligger det inne opplysninger om inntekt (trygdeetatens register over pensjonspoeng) for alle.

Utvalget er klassifisert ved at befolkningen først er delt inn i tre grupper: “yrkesaktive”, “pensjonister” og “andre”. Videre bruker vi kjønn som bakgrunnsvariabel, og alle beregninger gis derfor i tre versjoner; kvinner alene, menn alene og samlet for begge kjønn.

3.4.1 Beregninger av forventet avgangsalder fra yrkesaktivitet

Forventet pensjoneringsalder har sine begrensninger som mål på avgang fra yrkeslivet av to grunner:

- 1) Tidspunktet når en pensjon begynner trenger ikke stemme overens med tidspunktet for faktisk slutt på yrkesaktivitet.
- 2) Det går strømmen begge veier, fra yrkesaktivitet til passivitet og fra yrkespassivitet til aktivitet.

Som et sammenlikningsgrunnlag presenterer vi derfor også beregninger av forventet alder for avgang fra yrkeslivet.

Vi beregner forventet avgangsalder fra yrkesaktivitet ved følgende modell:

Vi tar utgangspunkt i befolkningen over en viss alder, og gjør to beregninger: en for personer over 50 år, og en for personer over 60 år.

En person er yrkesaktiv i de årene den pensjongivende inntekten er over et bestemt nivå.

Vi beregner overgangsintensiteter for overgangen fra aktiv til passiv og intensiteter for overgangen fra passiv til aktiv. Dermed får vi anslått en nettostrøm fra aktivitet til passivitet, og denne gir oss andelen av de opprinnelig aktive 50/60-åringene som er permanent ute av aktivitet på hvert av de senere alderstrinnene.

Vi kan så beregne forventet avgangsalder for en yrkesaktiv 50/60-åring på samme måten som vi beregner forventet pensjoneringsalder med tilgangsmetoden

Datagrunnlaget er Rikstrygdeverkets inntektsregister for årene 1982 til 1999. Alle som har hatt pensjongivende inntekt over 0 i et av disse årene og som var i live ved utgangen av 1999 er med i utvalget.

Beregninger av forventet avgang fra yrkesaktivitet for personer over 50 år er tatt inn i avsnitt 6.7. Tilsvarende beregninger for personer over 60 finnes i 7.6.

3.4.2 Kategorien “yrkesaktive”

Denne kategorien omfatter både arbeidstakere, selvstendig næringsdrivende og oppdragstakere (frilansere). Ettersom det bare er arbeidstakerne som er registrert i arbeidsgiver/arbeidstakerregisteret (A/A-registeret), framstår dette registeret som en lite anvendelig oversikt over hvem som rent faktisk er sysselsatte.

Vi har derfor valgt å definere de yrkesaktive ut fra inntekt, og opererer med to ulike definisjoner av dette begrepet. Den ene definisjonen er relativt liberal, eller “vid”, og sier at yrkesaktive er de som har pensjonsgivende inntekt høyere enn 1,5 G for hvert år fra 6 til 10 år før pensjonering.

Årsaken til at vi har valgt 1,5 G som nedre inntektsgrense når vi skal skille mellom yrkesaktive og ikke yrkesaktive, er at dette beløpet er relativt likt nivået på minstepensjon (før økningen i 1998). Det er grunn til å anta at personer med en inntekt som er mye lavere enn minstepensjon vil ha problemer med å forsørge seg selv uten hjelp fra andre. 1,5 G representerer derfor etter vår mening en hensiktsmessig operasjonalisering av begrepet “yrkesaktiv”, selv om vi er klar over at vi på denne måten ekskluderer en del deltidsarbeidende (først og fremst kvinner) fra å omfattes av begrepet⁴.

Vi har valgt å bruke opplysninger om inntekt 6–10 år før pensjoneringstidspunktet som grunnlag, i stedet for tidsrommet umiddelbart før pensjonering. Dette kommer av at en god del pensjonister (særlig uførepensjonister) har mottatt rehabiliteringspenger, atferdspenger o.l. over et relativt langt tidsrom før de blir pensjonert. Disse ytelsene er ikke pensjonsgivende inntekt, og ved å velge pensjonsgivende de siste fem årene før pensjonering som kriterium for yrkesaktivitet risikerer vi feilaktig å kategorisere mange yrkesaktive som ikke-yrkesaktive.

I tillegg har vi også lagt inn en strengere definisjon av yrkesaktivitet, der vi i tillegg til det forannevnte kravet også krever at vedkommende har en *samlet opptjening (over livsløpet) på minimum 100 pensjonspoeng*. Den sistnevnte gruppa utgjør den delen av befolkningen som har høy yrkesaktivitet. For å oppnå en opptjening på minimum 100 G må man normalt ha vært i fullt eller tilnærmet fullt arbeid gjennom relativt mange år. For å illustrere det omtrentlige omfanget av yrkesaktiviteten kan det nevnes at hvis man har vært i jobb i 20 år, må man ha hatt en årlig gjennomsnittlig inntekt på minst 6 G for å komme opp i 100 pensjonspoeng. Hvis man har vært i arbeid i 30 år, må gjennomsnittsinntekten ha vært minst 4,33 G. Til sammenlikning ligger den gjennomsnittlige årslønna for norske industriarbeidere et sted mellom 5 og 5 ½ G (i full stilling, uten overtid og andre tillegg).

Beregninger av forventet pensjoneringsalder for personer som har opptjent over 100 pensjonspoeng er bare gjort for gruppene over 50 og over 60 år. En beregning for

---

⁴ Vår definisjon skiller seg også fra OECDs definisjon av ”sysselsatte”, som omfatter alle som arbeider minimum 1 time per uke i inntektsgivende arbeid.

aldersgruppa over 18 og et krav til opptjening av minst 100 poeng gir ikke særlig mening. Kravet er også strengere for gruppa over 50 enn for over 60, fordi den sistnevnte gruppa har hatt inntil 10 flere poengopptjeningsår.

Årsaken til at vi har valgt å bruke to ulike definisjoner, er at vi på denne måten kan si noe om hvorvidt tilknytningen til yrkeslivet påvirker pensjoneringsmønsteret.

3.4.3 Kategorien “pensjonister”

Vi har ikke med alle pensjoneringsordningene som finnes i Norge i datamaterialet, men har konsentrert oss om de største og mest omfattende. Undersøkelsene omfatter de to folketrygdordningene alderspensjon og uførepensjon, samt AFP (avtalefestet førtidspensjon) og tjenestepensjonsordningene i statlig og kommunal sektor. Personer som mottar andre typer pensjoner eller pensjonsliknende ytelser klassifiseres derfor som “andre”.

“Andre” blir således en restkategori som består av alle som ikke er definert som enten yrkesaktive eller pensjonister. Denne kategorien blir derfor svært heterogen når vi ser på hva de ulike medlemmene lever av. De viktigste kildene til livsopphold for denne gruppen er: Privat forsørgelse, formue/livrente/oppsparte midler m.v., vartpenger/ventelønn (gjelder offentlig ansatte), dagpenger ved arbeidsløyse, “gavepensjon” (eventuelt en kombinasjon av disse to), etterlattepensjon⁵, sosialhjelp og studielån. Man kan diskutere om ikke en del av de som er plassert i kategorien “andre” i realiteten er pensjonert (f.eks. eldre arbeidsløse, eller eldre offentlig ansatte med ventelønn), og som sådan burde ha vært klassifisert som “pensjonister”. Det vil imidlertid by på uoverkommelige kildeproblemer å forsøke å findele denne kategorien, og vi lar den derfor bestå som den er.

3.5 Forholdet mellom forventet pensjoneringsalder og gjennomsnittsalder ved pensjonering

Ved beregning av forventet pensjoneringsalder antas det at ingen i den fiktive befolkningen dør før de rekker å pensjonere seg. Dette fører til at det er en større andel eldre i den fiktive befolkningen enn i en “vanlig” befolkning, der det er en viss dødelighet på alle alderstrinn. Dette bidrar til å trekke den forventede pensjoneringsalderen opp. Det er derfor en tendens til at den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen for alle nye pensjonister systematisk ligger lavere enn den forventede pensjoneringsalderen for en 18-åring.

---

⁵ Etterlattepensjonister er klassifisert som “andre”, og ikke som “pensjonister”. En begrunnelse for dette er at etterlattepensjon kan defineres som en fortsettelse av et privat forsørgelsesforhold. Denne klassifiseringen kan imidlertid diskuteres. Regelverket for etterlattepensjon er slik at pensjonen avkortes i forhold til hvilken inntekt søkeren *bør kunne være i stand til å skaffe* ved eget arbeid, og en annen mulig definisjon er derfor at etterlattepensjon ses på som en variant av uførepensjon i den forstand at den er en ytelse som gis fordi vedkommende ikke lenger har evne til å utføre inntektsgivende arbeid. I denne utredningen har vi imidlertid valgt å opprettholde den første definisjonen, og klassifisere etterlattepensjonister sammen med “andre”. Dette har primært praktiske årsaker: Vi vil unngå for mange kombinasjonsmuligheter.

Når vi studerer utvikling over tid spiller også andre faktorer inn. Hvis f.eks. pensjoneringstilbøyeligheten mot slutten av den perioden det er mulig å pensjonere seg øker, vil den forventede og den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen utvikle seg ulikt. Gjennomsnittlig pensjoneringsalder vil øke, som følge av at det blir en større andel eldre pensjonister. Forventet pensjoneringsalder vil derimot gå ned, ettersom de som nå pensjonerer seg på det alderstrinnet der pensjoneringstilbøyeligheten øker, ellers ville ha ventet til de var nærmere den ordinære pensjonsalderen.

Tabell 2 viser forskjellen mellom forventet og gjennomsnittlig pensjoneringsalder i årene 1995–2000 for folketrygdpensjonister (alderspensjon pluss uførepensjon) alene. Tabellen er ment som en illustrasjon av hvordan de to beregningsmåtene gir ulike resultater, og vi har derfor bare brukt samletall, dvs at alle tabellene gir tall for hele befolkningen samlet (menn/kvinner og yrkesaktive/ikke yrkesaktive). Tabellen viser forskjellen for aldersgruppene over 18, over 50 og over 60 år. Beregningene av forventet pensjoneringsalder er gjort med tilgangsmetoden.

Tabell 2 Forventet pensjoneringsalder og gjennomsnittsalder for nye pensjonister. Folketrygd (uførepensjon og alderspensjon)

18 år	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Gjsn. alder nye pensj.	58,9	59,0	58,5	57,8	57,5	57,9
Forventet P.alder	61,1	61,3	60,6	59,8	59,9	60,7
50 år	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Gjsn. alder nye pensj.	64,2	63,9	63,6	63,0	62,7	62,8
Forventet P.alder	64,5	64,5	64,1	63,7	63,7	64,0
60 år	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Gjsn. alder nye pensj.	66,3	66,2	66,2	66,0	65,9	65,9
Forventet P.alder	66,3	66,3	66,1	65,9	66,0	66,0

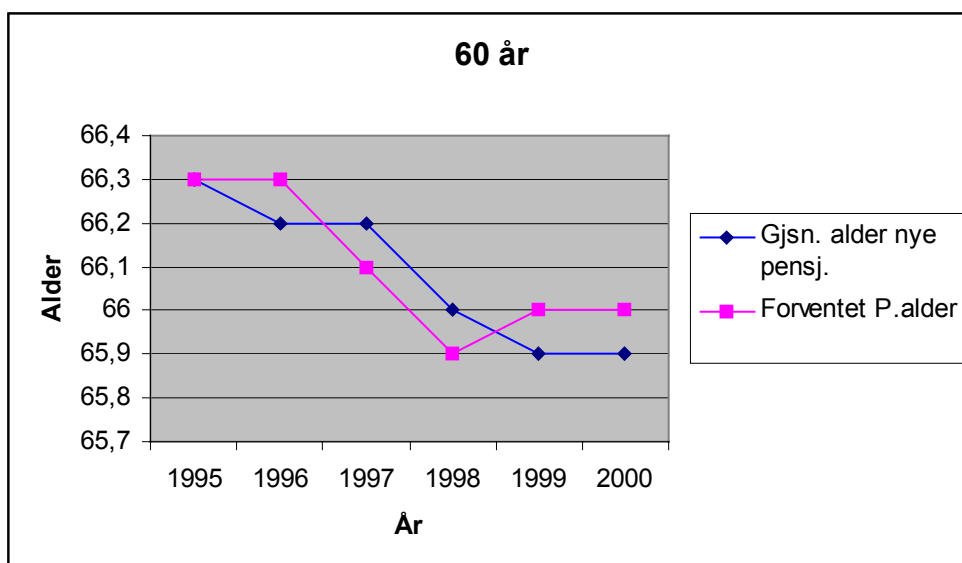
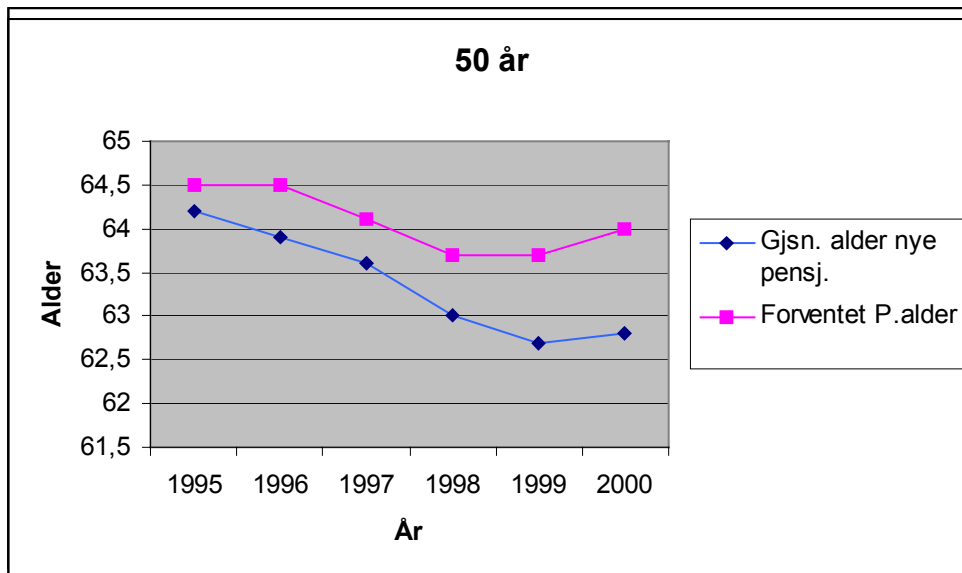
Av tabellen ser vi at gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister ligger godt under forventet pensjoneringsalder for gruppa over 18 og over 50 år. For aldersgruppa over 60 er derimot de to svært like. Dette henger sammen med at de nye kohortene som passerer 60 år, og dermed kommer inn i denne aldersgruppa, har færre medlemmer enn de som nærmer seg 67–70-årsalderen. Ved å aldersstandardisere mot Lx-serien⁶ (en normal aldersfordeling) har vi funnet at ca. halvparten av forskjellen i 1997 skyldes demografiske forhold. Resten kan forklares med tilfeldige unøyaktigheter i målingene.

De samme utviklingene er framstilt grafisk i figur 2

⁶ Kilde: Statistisk Sentralbyrås befolkningsstatistikk 1997, Hefte III, tabell 5.9

Figur 2 Forholdet mellom gjennomsnittsalder ved pensjonering og forventet pensjoneringsalder

4. DE UNDERSØKTE PENSJONERINGSORDNINGENE

Vi har med tre hovedtyper av pensjoneringsordninger i undersøkelsen: Folketrygden (alderspensjon og uførepensjon sett under ett), AFP og tjenestepensjoner i offentlig sektor (stat og kommune). MOTIPE fanger opp “første pensjoneringsordning”, slik at personer som går fra en ordning til en annen eller får flere ytelser som samordnes ikke telles mer enn en gang.

Alle de undersøkte pensjoneringsordningene (folketrygd, offentlige tjenestepensjoner og AFP) har gjennomgått mange endringer siden de ble innført. Mange av disse endringene har vært små, eller omfattet et lite antall personer, slik at de har hatt liten eller ingen effekt for pensjoneringsalderen i befolkningen som helhet. Her vil vi derfor bare kort omtale de mest omfattende endringene.

En svært viktig reform, med stor betydning for pensjoneringsalderen, var nedsettelsen av den generelle pensjonsalderen fra 70 til 67 år. Endringen skjedde imidlertid langt tilbake i tid (1973), og får derfor ingen innvirkning i forhold til konklusjonene i denne rapporten. Senere har man hatt mange endringer i folketrygden. Som eksempel kan nevnes bortfall av ordningen med ventetillegg (1984) som også kan ha hatt betydning for pensjoneringsalderen, men ikke så stor som reduksjonen av den generelle pensjonsalderen i 1973.

Den store endringen de senere årene har vært innføringen av Avtalefestet Førtidspensjon (AFP). Ordningen ble i første omgang innført for 66-åringer i 1988, og er senere gradvis blitt utvidet til nye årskull. Fra og med 1. mars 1998 innebærer AFP at majoriteten av norske arbeidstakere har rett til å gå av med AFP fra fylte 62 år, og denne ordningen har påvirket den norske pensjoneringsalderen relativt sterkt gjennom 1990-tallet. Fra august 2000 ble vilkårene for å kombinere AFP og inntekt fra arbeid gjort mindre gunstige enn tidligere, men ut over dette er det ikke gjort endringer i vilkårene for å kunne gå av med AFP etter 1998.

De ulike regelendringene på begynnelsen av 1990-tallet ser ut til å ha hatt betydning for pensjoneringsalderen. I løpet av ett år (1992) ble tilgangen til uførepensjon halvert, og våre tall viser også at den forventede pensjoneringsalderen på denne tiden stabiliserte seg, og til dels økte noe for enkelte grupper, fram mot 1994–1995. Deretter sank forventet pensjoneringsalder fram til 1998. Den nedadgående trenden er nå brutt, og forventet pensjoneringsalder viste en svak økning i 1999, og videre i år 2000. Dette setter vi i sammenheng med at økningen i tilgang til AFP og til uførepensjon nå ser ut til å ha kulminert.

Innen tjenestepensjonsordningene i stat og kommune har det også vært mange mindre endringer, men ingen enkeltstående reformer der man med sikkerhet kan påpeke en signifikant effekt på pensjoneringsalderen.

For en mer utfyllende beskrivelse av de ulike pensjoneringsordningene i Norge viser vi til NOU 1998:19.

5. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR HELE BEFOLKNINGEN (ALLE OVER 18 ÅR)

5.1. Innledning

I dette kapitlet vil vi vise forventet pensjoneringsalder for alle mellom 18 og 70 år. Vi presenterer tall for begge kjønn samlet, samt for bare menn og bare kvinner. Disse beregningene er gjort både med tilgangsmetoden og bestandsmetoden.

Deretter presenterer vi tall for tre ulike kombinasjoner av pensjonsordninger, nemlig folketrygd alene (dvs. alderspensjon pluss uførepensjon), folketrygd pluss AFP og folketrygd pluss AFP og tjenestepensjon i stat og kommune. Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden.

Det er to årsaker til at vi også har valgt å beregne forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen ut fra bestandsmetoden: For tilgangsmetoden har vi sikre tall bare fra 1992. Ved å benytte bestandsmetoden kan vi også få med tall fra før 1992 (i denne rapporten har vi valgt å bruke årene 1980, 1985, 1990, 1995 og 2000). For det andre kan vi sammenligne tallene direkte med tilsvarende beregninger fra andre land som bruker bestandsmetoden.

5.2 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppen over 18 ut fra pensjoning i ulike ordninger

I dette avsnittet ser vi nærmere på hvilken betydning pensjoning i ulike ordninger har for forventet pensjoneringsalder i aldersgruppen over 18 år. Vi gjør oppmerksom på at de tallene som også inkluderer offentlig tjenestepensjoning for år 2000 er foreløpige.

Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden, og vi har sammenliknet utviklingen for perioden 1995–2000. Det er lite aktuelt å gjøre disse beregningene ved hjelp av bestandsmetoden for et så kort tidsrom. (Jf. 3.3.2 og 5.3.)

Tabell 3: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 18: bare folketrygdytelser, kombinasjonen folketrygd pluss AFP og kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune.

Folketrygd						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	61,1	61,3	60,6	59,8	59,9	60,7
Menn	61,5	61,6	61,0	60,5	60,6	61,2
Kvinner	60,7	60,9	60,1	59,1	59,1	60,1
Folketrygd og AFP						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	60,9	60,9	60,1	58,8	59,0	59,6
Menn	61,2	61,2	60,4	59,3	59,6	60,0
Kvinner	60,5	60,6	59,8	58,3	58,5	59,2
Folketrygd, AFP og tjenestepensjon						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	60,2	59,9	59,1	57,8	58,0	58,6
Menn	60,6	60,5	59,8	58,7	58,9	59,3
Kvinner	59,7	59,2	58,3	56,8	57,0	57,7

Som vi ser av tabell 3, er den forventede pensjoneringsalderen høyest i den gruppa som bare har folketrygdytelser. Tallene er noe lavere når vi tar med AFP, og de går ytterligere noe ned når vi også inkluderer tjenestepensjon i stat og kommune (dvs. grupper som har særaldersgrenser). Dette bildet er som forventet. Videre ser vi at pensjoneringsalderen synker jevnt i perioden 1995 til 1998, for deretter å øke svakt i 1999 og 2000. Reduksjonen fra 1995 til 1998 er på 1,3 år for gruppen som bare har folketrygdytelser, mens den er på 2,1 år når vi tar med AFP-pensjonistene. Det er grunn til å anta at denne forskjellen på 0,8 år i hovedsak skyldes at aldersgrensen for AFP ble senket fra 64 til 63 år 1. oktober 1997, og videre til 62 år 1. mars 1998. Den resterende reduksjonen i pensjoneringsalderen i perioden 1995 til 1998 må derimot tilskrives økningen i uførepensjonering, som var sterk i denne perioden.

Hovedforklaringen på at pensjoneringsalderen gikk noe opp i 1999 og 2000, er at økningen i antall nye uførepensjonister er mindre enn i årene 1997-1999. Økningen i pensjoneringsalder fra 1999 til 2000 må i første rekke ses som en stabilisering: Pensjoneringsalderen i 1999 ligger fortsatt 0,6 år under nivået fra 1997.

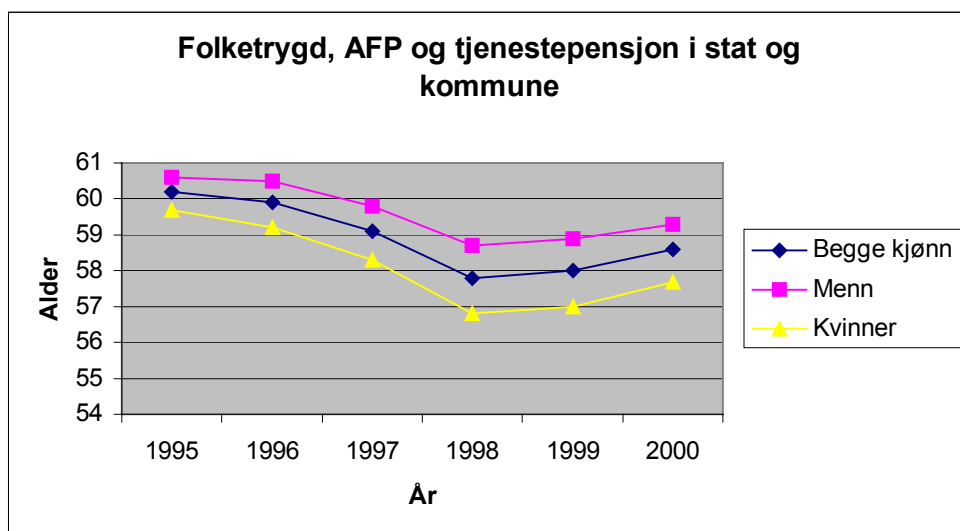
Som konklusjon kan vi likevel si at utviklingen også de siste årene bekrefter de funnene vi gjorde for to år siden: Den reelle pensjoneringsalderen i Norge ligger rundt 59 år.

I alle grupper og for alle kombinasjoner av ytelser i aldersgruppen over 18 ligger pensjoneringsalderen for kvinner klart lavere enn for menn. Den minste forskjellen vi finner i materialet er 0,6 år, den største er 1,9 år. Hovedforklaringen er at flere kvinner enn menn er uførepensjonerte, og uførepensjon veier svært tungt i beregningen av pensjoneringsalderen – særlig når vi gjør beregninger for alle i yrkesaktiv alder. Et interessant poeng er imidlertid at forskjellene mellom kvinner og menn er minst for kombinasjonen folketrygd pluss AFP – den øker både når vi ser på folketrygd alene, og kombinasjonen folketrygd pluss AFP pluss tjenestepensjon i stat og kommune. Uten at vi har gått inn og analysert tallene ytterligere, antar vi imidlertid at en viktig forklaring

er at AFP i stor grad er en 'mannsytelse', selv om den ikke lenger er det i samme grad som før. Uførepensjon, både fra folketrygden og fra offentlige tjenstepensjonsordninger er derimot i større grad 'kvinneytelser'. Ettersom det er riktig at kvinner nå tar ut AFP i større grad enn før, skulle vi anta at forskjellen øker også for kombinasjonen folketrygd og AFP etter som flere kvinner tar ut AFP. Denne formodningen har en viss støtte i utviklingen de siste 3 årene. Forskjellene mellom pensjoneringsalder for menn og kvinner er noe redusert i perioden 1998–2000 for kombinasjonen folketrygd og AFP, sammenliknet med perioden 1995–1997.

Hvis man ønsker ett tall for å angi "pensjoneringsalderen i Norge i år 2000", vil det være rimelig å bruke tallet for folketrygdytelser, AFP og tjenstepensjonering i offentlig sektor, begge kjønn samlet, for aldersgruppa over 18; dvs. **58,6 år**. I løpet av de fem årene fra 1995 til 2000 har altså pensjoneringsalderen gått ned med 1,4 år, fra 60,2 til 58,6 år. Utviklingen i denne perioden er framstilt i fig. 3.

Figur 3: Forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa over 18, folketrygd, AFP og tjenstepensjon i stat og kommune. 1995–2000.

5.3 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden

I dette avsnittet har vi beregnet forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden.

Tabell 4: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 16/18 i perioden 1980–2000, beregnet med bestandsmetoden (bare folketrygdytelser)

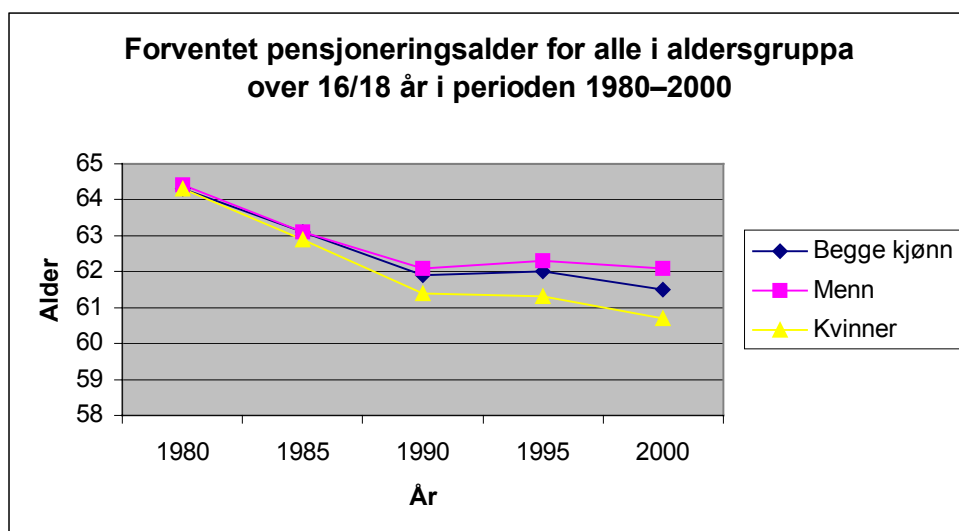
	1980	1985	1990	1995	2000
Begge kjønn	64,3	63,1	61,9	62,0	61,5
Menn	64,4	63,1	62,1	62,3	62,1
Kvinner	64,3	62,9	61,4	61,3	60,7

Tabell 5: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 18 år i perioden 1995–2000, beregnet med tilgangsmetoden (bare folketrygdytelser)

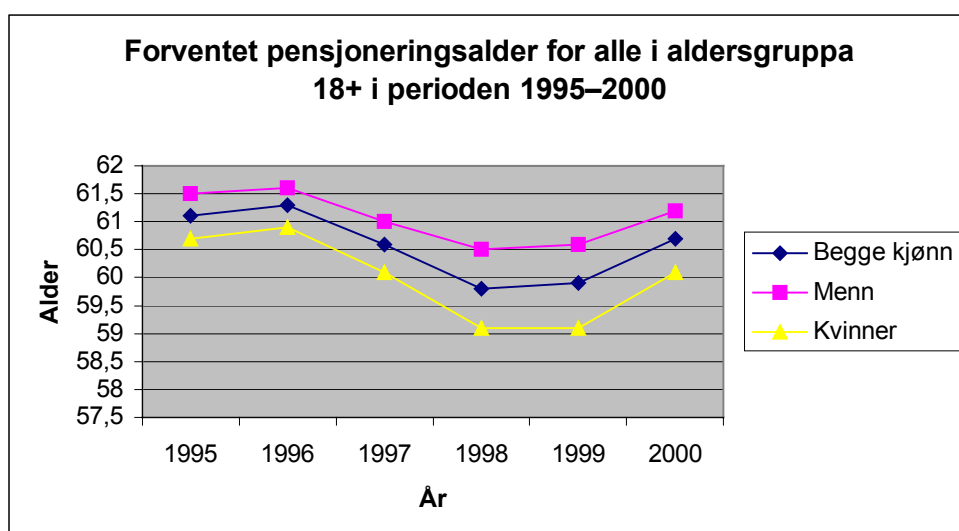
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	61,1	61,3	60,6	59,8	59,9	60,7
Menn	61,5	61,6	61,0	60,5	60,6	61,2
Kvinner	60,7	60,9	60,1	59,1	59,1	60,1

Figurene 4 og 5 gir en grafisk framstilling av utviklingen.

Figur 4: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 16/18 år i perioden 1980–2000, beregnet med bestandsmetoden.

Figur 5: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 18 år i perioden 1995–2000, beregnet med tilgangsmetoden (bare folketrygdytelser)

1995–2000, beregnet med tilgangsmetoden (bare folketrygdytelser)

6. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR PERSONER OVER 50 ÅR

6.1 Innledning

I dette kapitlet vil vi vise forventet pensjoneringsalder for alle over 50 år (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive), og forventet pensjoneringsalder for bare yrkesaktive for den samme aldersgruppa.

I begge tilfeller presenterer vi tall for begge kjønn samlet, samt for bare menn og bare kvinner. Tallene for hele befolkningen presenteres for tre ulike kombinasjoner av pensjonsordninger, nemlig folketrygd alene (dvs. alderspensjon pluss uførepensjon), folketrygd pluss AFP og folketrygd pluss AFP og tjenestepensjon i stat og kommune. Tallene for yrkesaktive presenteres kun for 'alle ordninger', dvs. kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune.

Vi gjør to sett av beregninger for pensjoneringsalder for yrkesaktive. Dette kommer av at vi har valgt å bruke to ulike definisjoner av yrkesaktivitet, både en "vid" og en "streng" (jf. 3.4.2). Den vide definerer alle personer som har hatt pensjonsgivende inntekt over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjoning som yrkesaktive. Den snevre definisjonen krever at vedkommende i tillegg til det forannevnte kravet samlet har tjent opp minst 100 pensjonspoeng over livsløpet. Den sistnevnte gruppa utgjør således den gruppa som har høy yrkesaktivitet.

Beregningen av forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen er gjort ut fra både tilgangsmetoden og bestandsmetoden. For yrkesaktive er det bare mulig å benytte tilgangsmetoden, fordi mange skifter gruppe (dvs fra yrkesaktiv til ikke yrkesaktiv eller omvendt) i løpet av perioden. Dette innebærer at vi bare kan gjøre direkte sammenlikninger mellom beregningene for yrkesaktive og de beregningene som er gjort for hele befolkningen etter denne metoden.

Til slutt i kapitlet presenterer vi beregninger av forventet avgangsalder fra yrkeslivet for aldersgruppa over 50 år.

6.2 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 50 år ut fra pensjoning i ulike ordninger

I dette avsnittet ser vi på hvilken betydning pensjoning i ulike ordninger har for forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa over 50 år. Disse beregningene er gjort med tilgangsmetoden. Vi gjør oppmerksom på at 2000-tallene for kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon stat og kommune er foreløpige.

Tabell 6: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 50 ut fra pensjonering i ulike ordninger

Bare folketrygd						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	64,5	64,5	64,1	63,7	63,7	64,0
Menn	64,5	64,6	64,3	63,9	64,0	64,2
Kvinner	64,4	64,3	63,9	63,4	63,3	63,8
Folketrygd og AFP						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	64,1	64,1	63,5	62,6	62,7	62,8
Menn	64,1	64,1	63,6	62,7	62,8	62,9
Kvinner	64,2	64,0	63,5	62,5	62,5	62,7
Folketrygd, AFP og offentlig tjenstepensjon						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	63,7	63,5	63,0	62,1	62,2	62,3
Menn	63,6	63,6	63,1	62,3	62,4	62,5
Kvinner	63,8	63,5	62,9	61,9	62,1	62,3

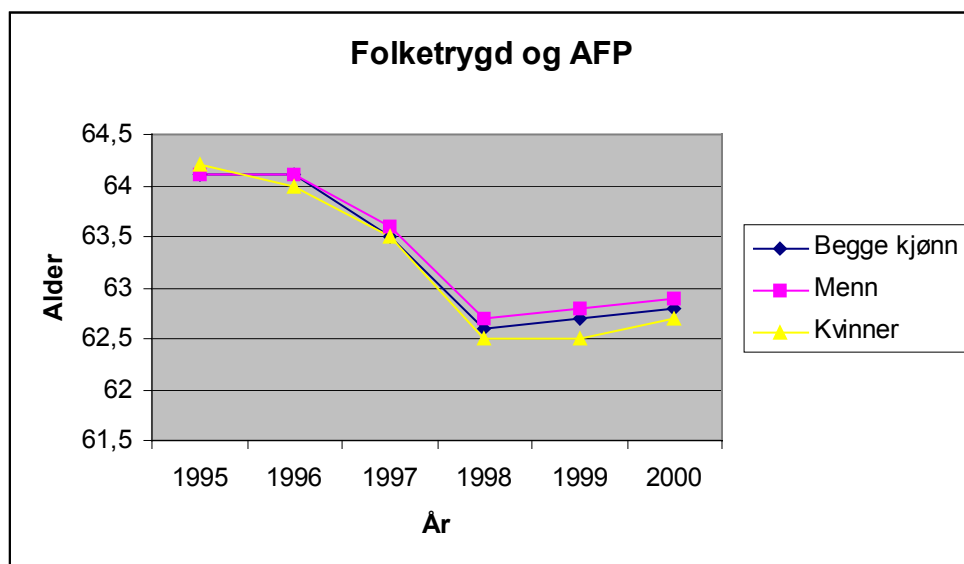
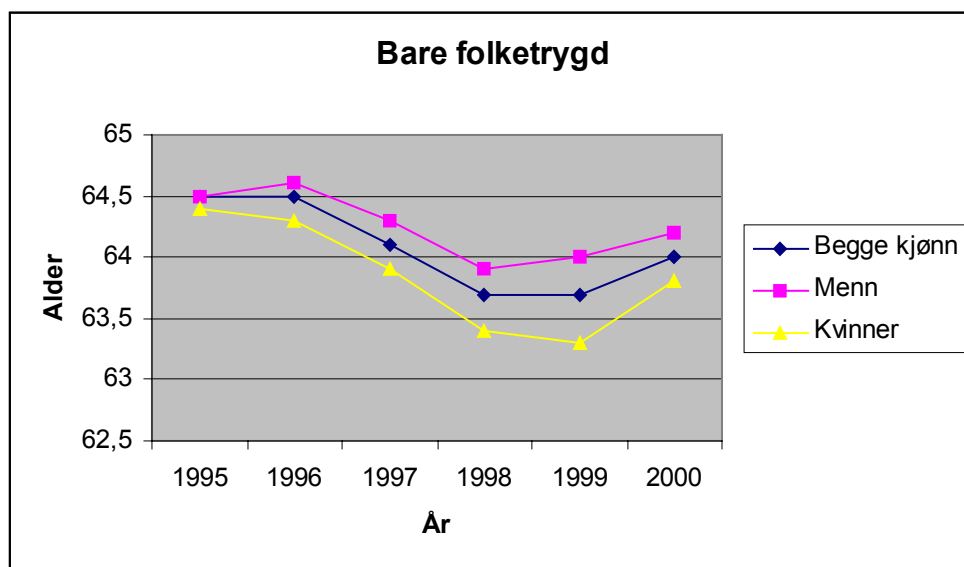
Som vi ser av tabell 6, ligger forventet pensjoneringsalder høyest i den gruppa som bare har folketrygdytelse. Tallene er noe lavere når vi tar med AFP, og de går ytterligere ned når vi også inkluderer tjenstepensjon i stat og kommune (dvs. grupper som har særaldersgrenser). Dette bildet tilsvarer det vi fant i tabell 3, men forskjellene mellom pensjoneringsordningene er mindre, noe som har sammenheng med at unge uførepensjonister (som vi jo bare finner blant folketrygdpensjonistene) gir større utslag for aldersgruppa over 18 enn for gruppa over 50.

Kjønnsforskjellene i denne gruppa har er mindre enn de vi finner for aldersgruppa over 18, men utslagene går i samme retning. Kvinner har litt lavere pensjoneringsalder enn menn når vi ser på folketrygdytelsene alene. Dette kan forklares med at flere kvinner enn menn blir uførepensjonert. Imidlertid er forskjellen mellom kjønnene nesten utvisket når vi inkluderer AFP. Årsaken til dette er at noe flere menn enn kvinner tar ut AFP.

Når vi inkluderer offentlig tjenstepensjon finner vi også svært små kjønnsforskjeller i denne aldersgruppa, og forholdet mellom kjønnene har holdt seg praktisk talt uendret i perioden 1995–2000. Dette skyldes antakelig to samvirkende faktorer: For det første er de kvinnene som er i yrkeslivet etter fylte 50 år yrkesmessig og pensjonsmessig er relativt like mennene i samme aldersgruppe. Samtidig er de fleste yrker som har lave særaldersgrenser (dvs. 64 år eller lavere) typiske mannsyrker. Det vil derfor i utgangspunktet være langt flere menn enn kvinner som har tilgang på offentlig tjenstepensjon. (Sykepleiere er den største kvinnedominerte yrkesgruppa med særaldersgrense, men den er 65 år – altså ikke spesielt lav, sammenlignet med mannsdominerte etater som forsvaret, politiet og brannvesenet, som alle har aldersgrense 62 år eller lavere).

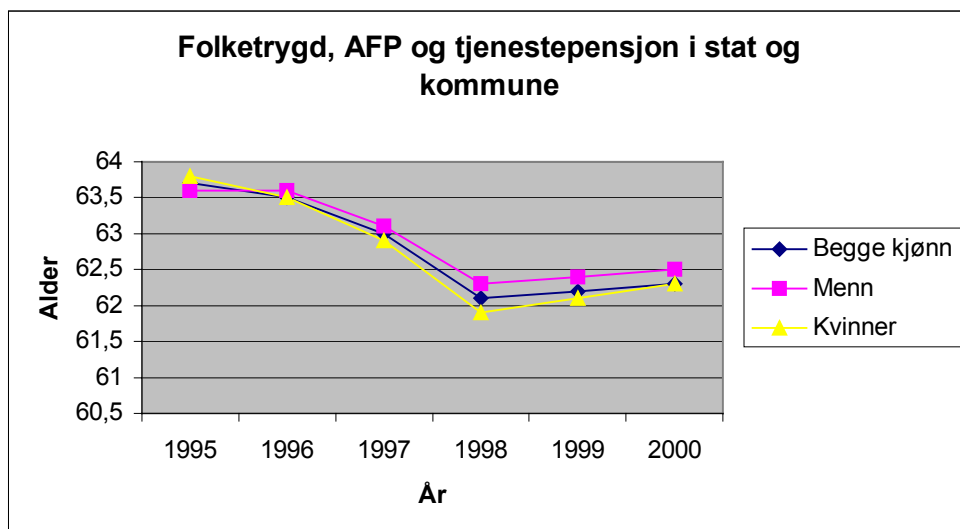

Figur 6: Utviklingen for folketrygd alene og folketrygd og AFP, 1995–2000

I kapittel 5 (se fig. 3) presenterte vi det enkelttallet som etter vår mening var det mest representative for den forventede pensjoneringsalderen i gruppa over 18 år. Vi brukte da tallet for folketrygdytelser, AFP og offentlig tidligpensjonering samlet. Hvis vi gjør den samme beregningen for aldersgruppa over 50 år, finner vi en forventet pensjoneringsalder i 2000 på **62,3** år, jf. fig. 7. Tilsvarende tall for aldersgruppa over 18 år var 58,6 år.

Figur 7: Forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa over 50, folketrygd pluss AFP pluss tjenestepensjon i stat og kommune. 1995–2000.

6.3 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen over 50 år, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden

I dette avsnittet viser vi gjennomsnittlig pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive) over 50 år. Beregningene er utført både med bestandsmetoden og tilgangsmetoden.

Tabell 7: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 50 i perioden 1980–2000, beregnet ved hjelp av bestandsmetoden.

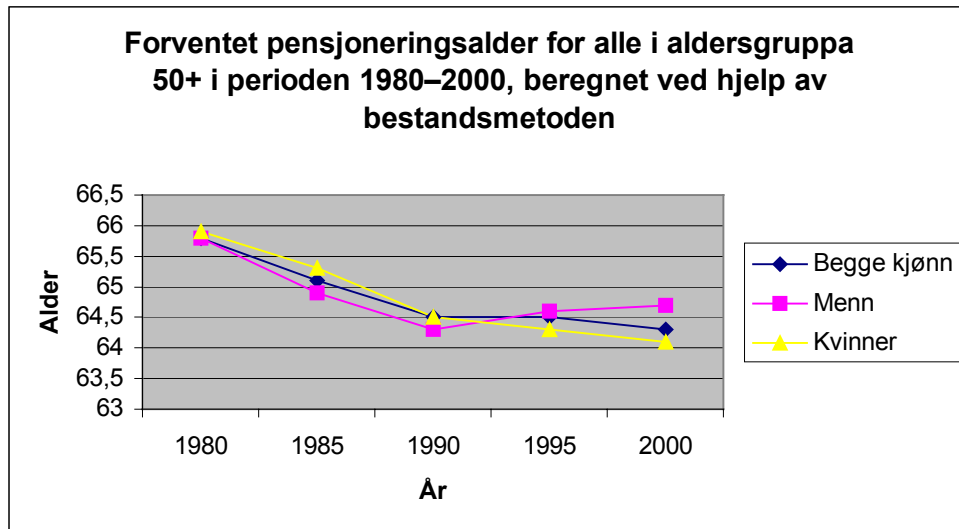
	1980	1985	1990	1995	2000
Begge kjønn	65,8	65,1	64,5	64,5	64,3
Menn	65,8	64,9	64,3	64,6	64,7
Kvinner	65,9	65,3	64,5	64,3	64,1

Tabell 8: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 50 i perioden 1995–2000, beregnet ved hjelp av tilgangsmetoden (bare folketrygdytelser)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	64,5	64,5	64,1	63,7	63,7	64,0
Menn	64,5	64,6	64,3	63,9	64,0	64,2
Kvinner	64,4	64,3	63,9	63,4	63,3	63,8

Figur 8 gir en grafisk framstilling av utviklingen.

Figur 8: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 50, beregnet med hhv. tilgangsmetoden og bestandsmetoden.

6.4 Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen, beregnet med tilgangsmetoden

I dette avsnittet presenterer vi forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen mellom over 50 år. Begrepet “den yrkesaktive delen av befolkningen” er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering. Beregningene er bare gjort for ‘alle pensjoneringsordninger’, dvs. kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune. Vi gjør oppmerksomme på at disse tallene ikke er tilgjengelige for år 2000 ennå, derfor går tabellene bare fram til 1999.

I 1999 utgjorde denne gruppa 80,2 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 50 og 70 år. Av disse var 57,9 % menn, og 42,1 % kvinner.

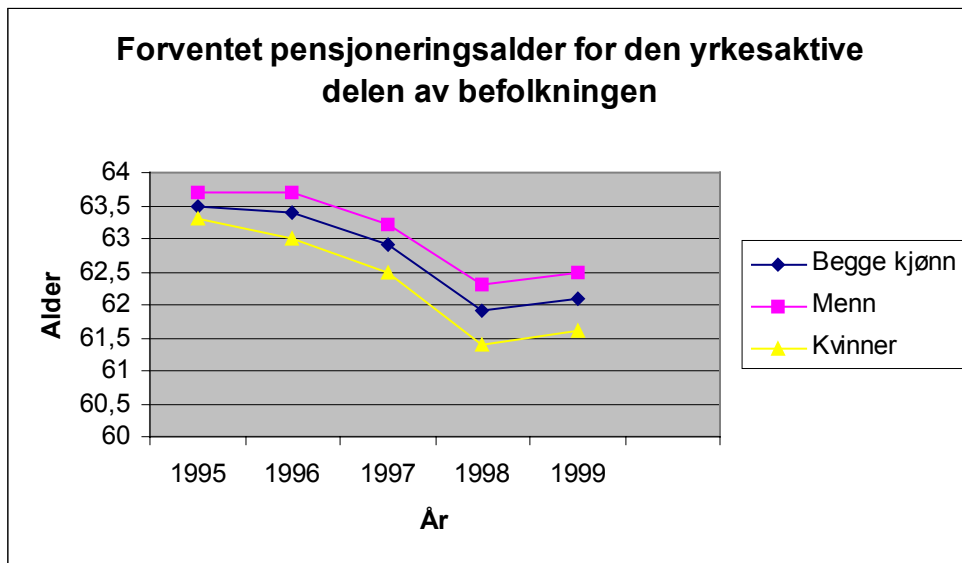
Tabell 9: Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen, og for alle, over 50 år – alle pensjoneringsordninger

Yrkesaktive	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	63,5	63,4	62,9	61,9	62,1
Menn	63,7	63,7	63,2	62,3	62,5
Kvinner	63,3	63,0	62,5	61,4	61,6
Alle					
Begge kjønn	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	63,7	63,5	63,0	62,1	62,2
Menn	63,6	63,6	63,1	62,3	62,4
Kvinner	63,8	63,5	62,9	61,9	62,1

Når vi sammenligner forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive med pensjoneringsalderen for hele befolkningen i aldersgruppa over 50 år, ser vi at den er

tilnærmet lik den gruppa som bare mottar folketrygdytelse. Forholdet mellom de to gruppene har holdt seg relativt konstant gjennom perioden 1995–1999, jf. fig. 9.

Figur 9: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 50 år, 1995–1999. Alle pensjoneringsordninger.

Vi kan konkludere med at det *ikke* er store forskjeller i pensjoneringsalder mellom befolkningen som helhet og den yrkesaktive delen av befolkningen i aldersgruppa over 50 år når vi opererer med en relativt vid definisjon av begrepet yrkesaktivitet. I neste avsnitt vil vi se nærmere på pensjoneringsalderen i den delen av befolkningen som vi har definert til å ha høy yrkesdeltakelse.

6.5 Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 50 år med høy livsløpsinntekt (her definert som samlet poengopptjening høyere enn 100 G)

Den delen av befolkningen som har høy yrkesdeltakelse er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering, og som i tillegg har tjent opp minst 100 pensjenspoeng til sammen. Ved å bruke dette tilleggskriteriet fanger vi først og fremst opp den delen av befolkningen som arbeider i full eller tilnærmet full stilling gjennom mange år, og vi kan dermed få et mer spesifikt mål på pensjoneringsadferden for disse gruppene. Beregningene er bare gjort for kategorien 'alle pensjoneringsordninger' (kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune), og omfatter perioden 1995–1999.

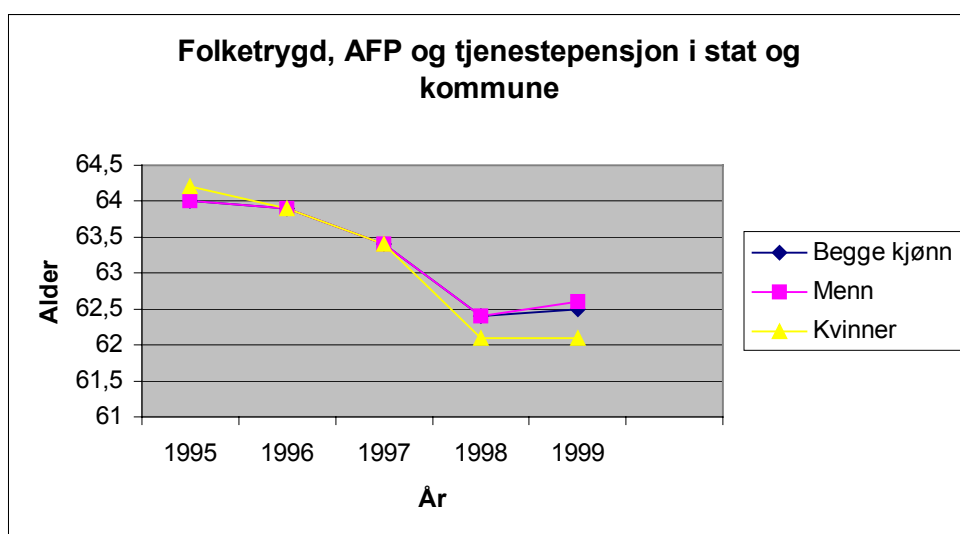
I 1999 utgjorde denne gruppa 49,6 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 50 og 70 år. Av disse var 84,9 % menn, og 15,1 % kvinner. Tilsvarende tall for 1997 var 86,6 og 13,4 – kvinnenes andel øker altså en del. Vi antar denne utviklingen vil fortsette som følge av en kohorteffekt: De kvinnene som har fylt 50 i de senere årene har høyere yrkesdeltakelse enn de kvinnene som er 20 år eldre.

Tallene viser også at i alt 80,0 % av de ikke-pensjonerte mennene i aldersgruppa over 50 år inngår i kategorien “høy livsløpsinntekt”, mens det tilsvarende tallet for kvinner er så lavt som 15,8 %.

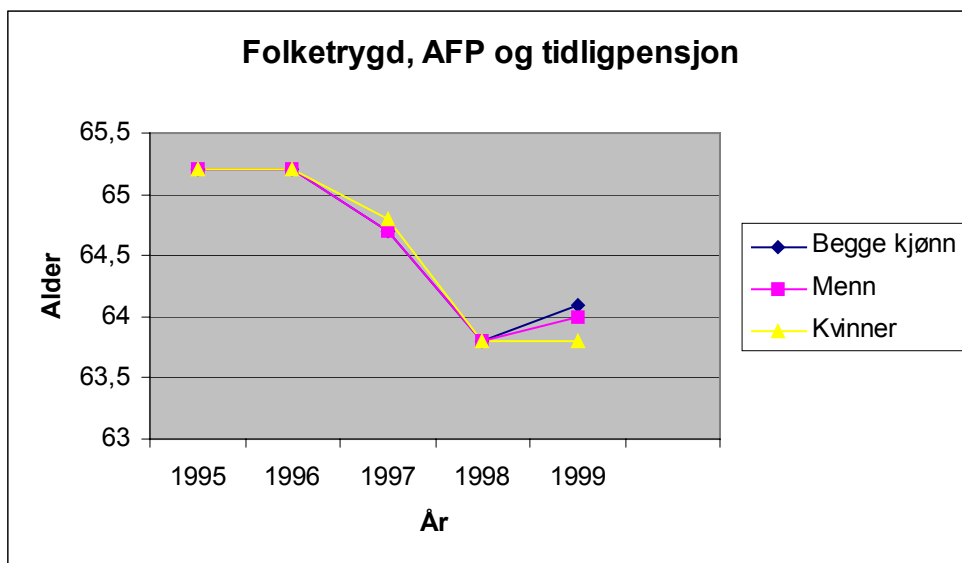
Tabell 10: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 50 år med høy livsløpsinntekt. 1995–1999. Alle pensjoneringsordninger.

Folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune					
	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	64,0	63,9	63,4	62,4	62,5
Menn	64,0	63,9	63,4	62,4	62,6
Kvinner	64,2	63,9	63,4	62,1	62,1

Et interessant trekk ved disse tallene er forholdet mellom kjønnene. Pensjoneringsalderen var den samme for kvinner og menn fra 1995–1997, og for alle ordninger. I 1998 og 1999 er den imidlertid lavere for kvinner. Vi antar at det er to samvirkende forklaringer på denne utviklingen: For det første økte antall nye uførepensjonister sterkt i 1998 og 1999, og som tidligere påpekt er det flere kvinner enn menn som blir uførepensjonert. For det andre øker antall yrkesaktive kvinner i de eldre aldersgruppene år for år, noe som innebærer at flere kvinner etter hvert oppfyller vilkårene og får tilgang til AFP.

Figur 10: Utviklingen i pensjoneringsalder fra 1995 til 1999 for kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune. Yrkesaktive over 50 med høy livsløpsinntekt.

6.6 Forventet pensjoneringsalder for den ikke-uføre yrkesaktive delen av befolkningen over 50 år

I dette avsnittet ser vi nærmere på forventet pensjoneringsalder for den delen av befolkningen over 50 år som ikke kommer til å gå av med uførepensjon. Beregningene er gjort for den yrkesaktive delen av befolkningen, og begrepet 'yrkesaktiv' er definert på samme måte som i avsnitt 6.4. De inkluderte pensjoneringsordningene er folketrygdens alderspensjon, AFP og tjenstepensjon i stat og kommune.

I tabell 11 er utviklingen framstilt for perioden 1995–1999. Den øvre delen av tabellen viser tall for ikke-uføre yrkesaktive, den nedre halvdelene viser tallene for alle yrkesaktive.

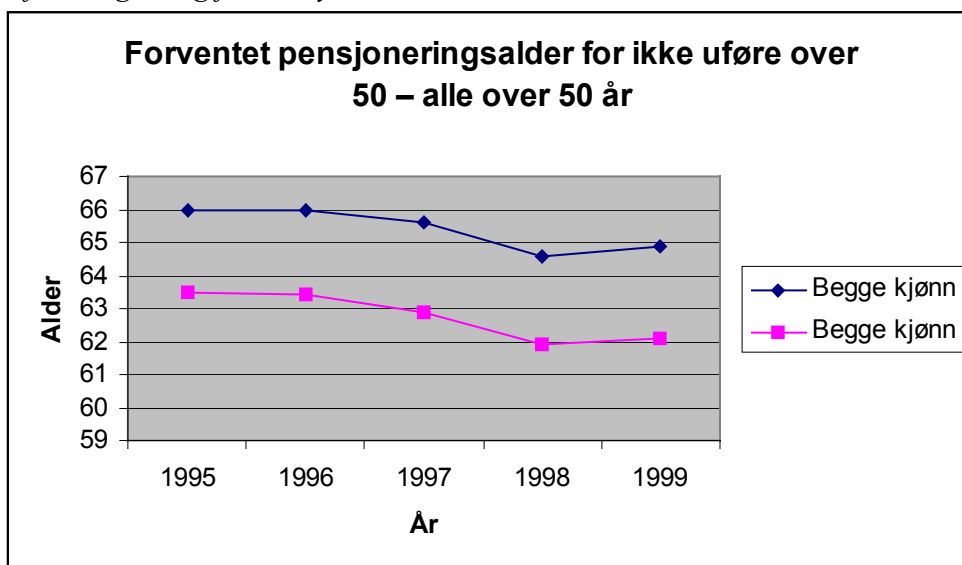
Tabell 11: Forventet pensjoneringsalder for den ikke uføre yrkesaktive delen av befolkningen, og for alle.

Forventet pensjoneringsalder for ikke uføre over 50					
	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	66,0	66,0	65,6	64,6	64,9
Menn	66,0	66,0	65,6	64,6	64,9
Kvinner	66,0	66,0	65,7	64,7	65,0
Forventet pensjoneringsalder – alle over 50 år					
	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	63,5	63,4	62,9	61,9	62,1
Menn	63,7	63,7	63,2	62,3	62,5
Kvinner	63,3	63,0	62,5	61,4	61,6

Disse tallene illustrerer godt to forhold. Det ene er at uførepensjoneringen har stor innvirkning på forventet pensjoneringsalder også for personer over 50 år. Det andre er at reduksjonen i aldersgrensen for rett til AFP – som særlig får effekt fra og med 1998 – også har vært en viktig faktor som bidrag til reduksjonen vi har sett i forventet pensjoneringsalder

Den samme utviklingen er framstilt grafisk i figur 11

Figur 11: *Forventet pensjoneringsalder for den ikke uføre yrkesaktive delen av befolkningen, og for alle yrkesaktive.*

6.7 Forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 50 år

Tabell 12 og figur 12 viser forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 50 år. Vi har utført beregninger for to grupper: Alle med pensjonsgivende inntekt over 1,5 G, og alle med pensjonsgivende inntekt over 4 G. Vi viser også forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive i aldersgruppa over 50.

Tabell 12

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
FAA50L	62,3	62,0	62,5	63,0	63,1	62,9	62,8	62,4	62,3
FAA50H	61,7	61,1	61,3	61,1	62,4	62,1	62,2	61,9	61,4
FPAyrk50					63,5	63,4	62,9	61,9	62,1

Forklaring til tabellen:

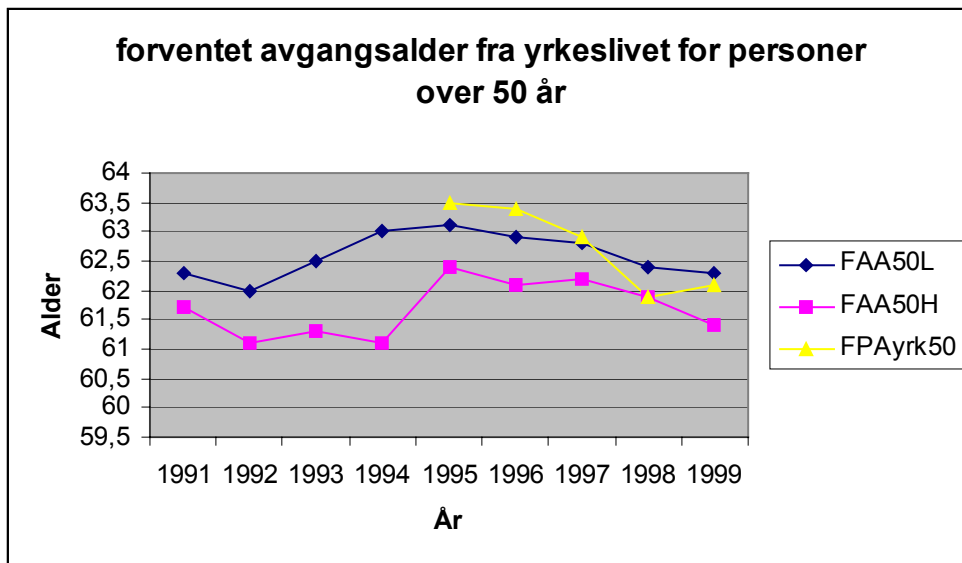
FAA50L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 50-åring, inntekt PI>1,5 G

FAA50H: Som FAA50L, men inntekt PI>4G

FPAyrk50: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50-åring.

Figur 12:

Forklaring:

FAA50L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 50-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA50H: Som FAA50L, men inntekt PI>4G

FPAyrk50: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50-åringer.

Vi ser her at forventet avgangsalder fra yrkeslivet lå klart under forventet pensjoneringsalder for samme gruppe fram til 1998, mens den i 1998 og 1999 faktisk er høyere enn forventet pensjoneringsalder. Målt i tall er imidlertid forskjellene relativt små. Uten at vi har foretatt grundige analyser av endringene, er det nærliggende å anta at innføring av rett til AFP for 63- og 62-åringer i henholdsvis 1997 og 1998 er den viktigste forklaringen på endringene i forholdet mellom forventet avgangsalder og forventet pensjoneringsalder. Vi ser også at forventet avgangsalder hele veien er lavere når vi bare tar med de gruppene som har inntekt over 4G. Dette er ikke umiddelbart enkelt å forklare, men det kan henge sammen med at det er relativt sett noe færre som oppfyller inngangsvilkårene for AFP⁷ i gruppa med alle som har pensjonsgivende inntekt over 1,5 G, i forhold til de som har inntekt over 4G.

7 FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR PERSONER OVER 60 ÅR

7.1 Innledning

I dette kapitlet vil vi vise forventet pensjoneringsalder for alle over 60 år (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive), og forventet pensjoneringsalder for bare yrkesaktive for den samme aldersgruppa.

⁷ Ett av inngangsvilkårene for rett til AFP er at man må ha hatt pensjonsgivende inntekt (dvs. personinntekt over 1G) i minst 10 kalenderår etter fylte 50 år.

I begge tilfeller presenterer vi tall for begge kjønn samlet, samt for bare menn og bare kvinner. Tallene for hele befolkningen presenteres for tre ulike kombinasjoner av pensjonsordninger, nemlig folketrygd alene (dvs. alderspensjon pluss uførepensjon), folketrygd pluss AFP og folketrygd pluss AFP og tjenestepensjon i stat og kommune. Tallene for yrkesaktive presenteres kun for 'alle ordninger', dvs. kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon i stat og kommune

Vi gjør to sett av beregninger for pensjoneringsalder for yrkesaktive. Dette kommer av at vi har valgt å bruke to ulike definisjoner av yrkesaktivitet, både en "vid" og en "snevr" (jf. 3.4.2). Den vide definerer alle personer som har hatt pensjongsivende inntekt over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering som yrkesaktive. Den snevre definisjonen krever at vedkommende i tillegg til det forannevnte kravet samlet har tjent opp minst 100 pensjospoeng over livsløpet. Den sistnevnte gruppa utgjør således den gruppa som har høy yrkesaktivitet.

Beregningen av forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen er gjort ut fra både tilgangsmetoden og bestandsmetoden. For yrkesaktive er det bare mulig å benytte tilgangsmetoden, fordi mange skifter gruppe (dvs fra yrkesaktiv til ikke-yrkesaktiv eller omvendt) i løpet av perioden. Dette innebærer at vi bare kan gjøre direkte sammenlikninger mellom beregningene for yrkesaktive og de beregningene som er gjort for hele befolkningen etter denne metoden.

Til slutt presenterer vi tall for forventet avgangsalder fra yrkeslivet i aldersgruppa over 60 år.

7.2 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 60 år ut fra pensjonering i ulike ordninger

I dette avsnittet ser vi på hvilken betydning pensjonering i ulike ordninger har for forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa over 60 år. Vi gjør oppmerksom på at 2000-tallene for kombinasjonen folketrygd, AFP og tjenestepensjon stat og kommune er foreløpige.

Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden.

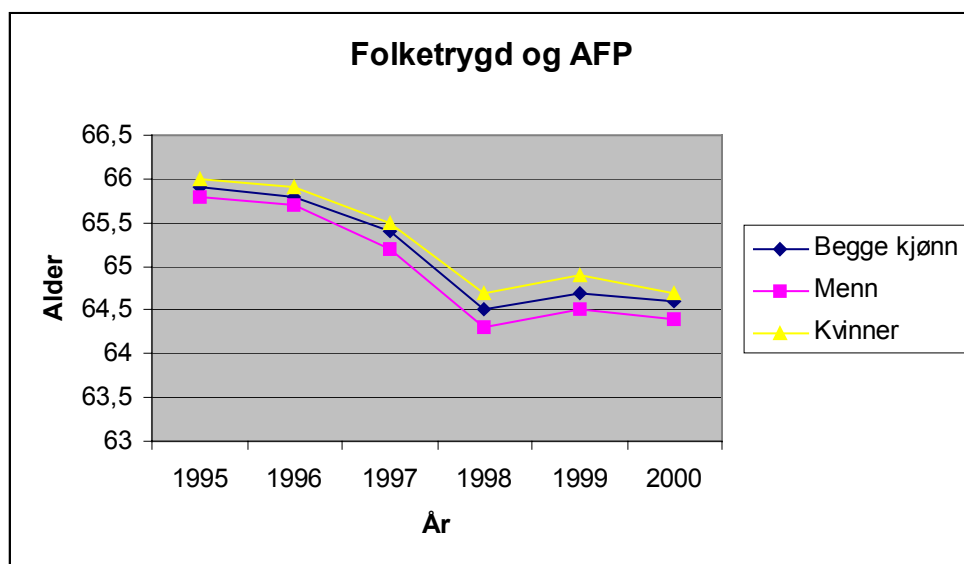
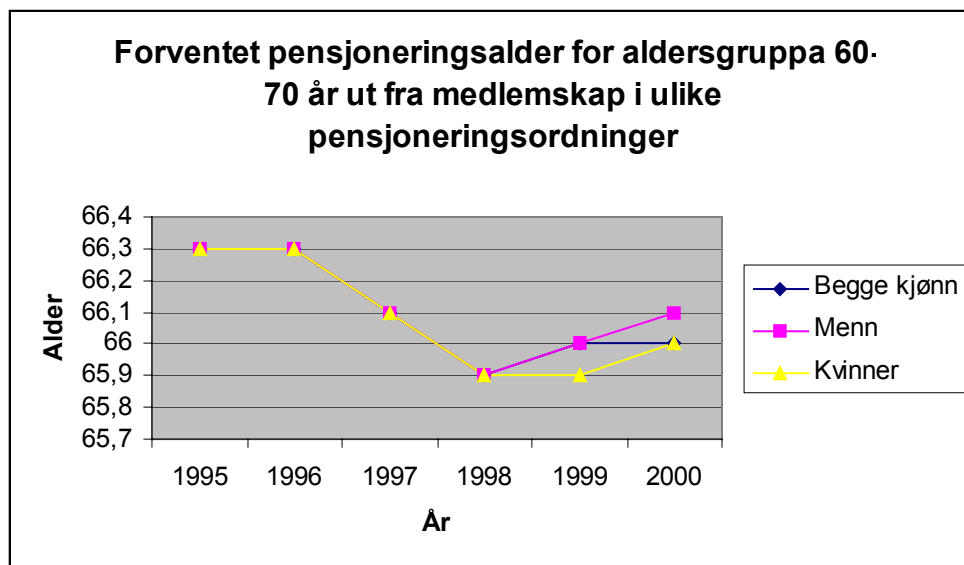
Tabell 13: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 60 år ut fra medlemskap i ulike pensjoneringsordninger

Bare folketrygd						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	66,3	66,3	66,1	65,9	66,0	66,0
Menn	66,3	66,3	66,1	65,9	66,0	66,1
Kvinner	66,3	66,3	66,1	65,9	65,9	66,0
Folketrygd og AFP						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	65,9	65,8	65,4	64,5	64,7	64,6
Menn	65,8	65,7	65,2	64,3	64,5	64,4
Kvinner	66,0	65,9	65,5	64,7	64,9	64,7
Folketrygd, AFP og tjenestepensjon						
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	65,5	65,4	65,0	64,2	64,4	64,3
Menn	65,3	65,3	64,8	64,0	64,2	64,1
Kvinner	65,7	65,6	65,2	64,4	64,6	64,4

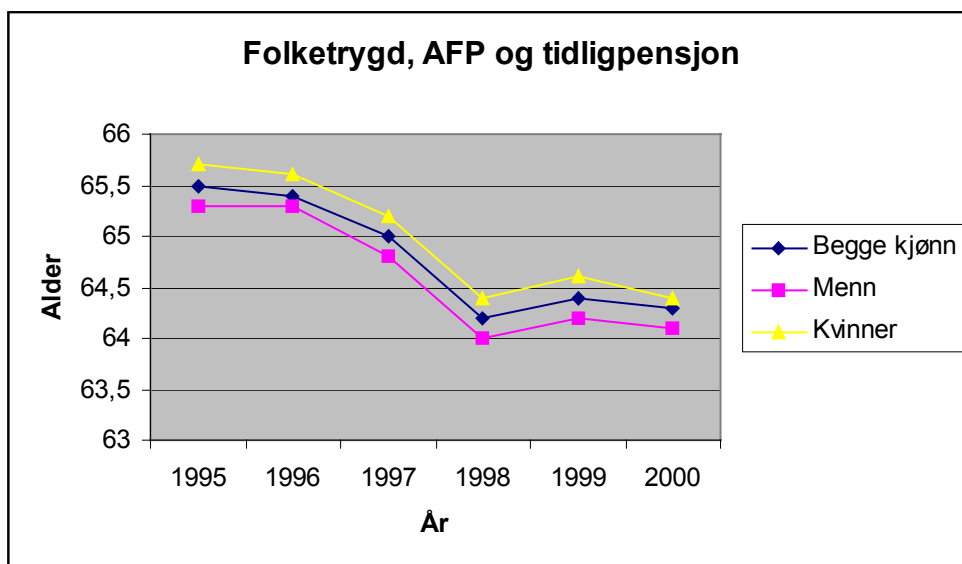
Som vi ser av tabellen, ligger forventet pensjoneringsalder høyest i den gruppa som bare har folketrygdytelser. Tallene er noe lavere når vi tar med AFP, og de går ytterligere noe ned når vi også inkluderer tjenestepensjon i stat og kommune (dvs. grupper som har særaldersgrenser). Dette bildet tilsvarer det vi fant for aldersgruppene over 18 og over 50 år. Forskjellene mellom de ulike kombinasjoner av ordninger er imidlertid noe mindre enn de vi fant for gruppa over 50 år. Dette er som forventet, ettersom vi her opererer med bare 10 årsklasser i stedet for 20.

Det som først og fremst skiller denne aldersgruppa fra gruppene over 18 og over 50 år, er forskjellen mellom kjønnene. Vi ser her at kvinner og menn har omtrent samme pensjoneringsalder som menn når vi ser på folketrygd alene, mens forskjellen er størst for kombinasjonen folketrygd og AFP. Her er det rimelig å anta at det foreligger en seleksjonseffekt; forholdsvis flere kvinner enn menn blir uførepensjonert før de fyller 60. Dette kan forklares ut fra flere forhold – sannsynligvis spiller både helse og sivilstatus inn. I tillegg er det også en mulig delforklaring at en del av de kvinnene som fortsatt er i arbeid i 60-årene (og som i stor grad er offentlig ansatte) velger å stå i arbeid lenger fordi de ikke har tjent opp full pensjon i tjenestepensjonsordningen.

Figur 13: Utviklingen for folketrygd alene og folketrygd pluss AFP (1995–2000)

I kapittel 5 presenterte vi det enkelttallet som etter vår mening var det mest representative for den forventede pensjoneringsalderen i gruppa over 18 år. I kapittel 6 gjorde vi det samme for aldersgruppa over 50. Vi brukte da tallet for folketrygdytelsler, AFP og offentlig tjenestepensjonering samlet. Hvis vi gjør den samme beregningen for aldersgruppa over 60 år, finner vi en forventet pensjoneringsalder i 2000 på **64,3 år**, jf. fig. 13. Tilsvarende tall for aldersgruppa over 18 var 58,6 år. For gruppa over 50 var tallet 62,3 år.

Figur 14: Forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa over 60 år, folketrygd pluss AFP pluss tjenestepensjon i stat og kommune. 1995–2000.

7.3 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen over 60 år, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden

I dette avsnittet viser vi forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive) over 60 år. Beregningene er utført både med bestandsmetoden og tilgangsmetoden.

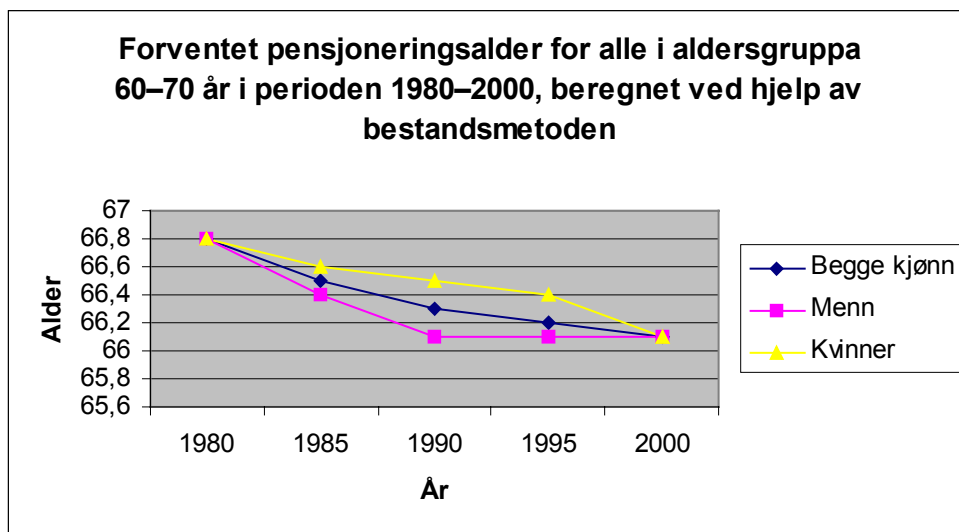
Tabell 14: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 60 år i perioden 1980–2000, beregnet ved hjelp av bestandsmetoden

	1980	1985	1990	1995	2000
Begge kjønn	66,8	66,5	66,3	66,2	66,1
Menn	66,8	66,4	66,1	66,1	66,1
Kvinner	66,8	66,6	66,5	66,4	66,1

Tabell 15: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa over 60 år i perioden 1995–2000, beregnet ved hjelp av tilgangsmetoden (bare folketrygdytelsjer)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Begge kjønn	66,3	66,3	66,1	65,9	66,0	66,0
Menn	66,3	66,3	66,1	65,9	66,0	66,1
Kvinner	66,3	66,3	66,1	65,9	65,9	66,0

Figur 15 gir en grafisk framstilling av utviklingen.

Figur 15: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa over 60, beregnet med hhv. tilgangsmetoden og bestandsmetoden.

Vi ser at forventet pensjoneringsalder er praktisk talt uforandret fra 1995 til 2000, målt med både bestandsmetoden og tilgangsmetoden. Dette resultatet er annerledes enn det vi fant for gruppa over 50 år, men det er forventet at forskjellene her vil være mindre, fordi alderspensjonistene (de mellom 67 og 70 år) veier tungt i totaltallene for aldersgruppa over 60 år, i tillegg til at antall årsklasser er 10, ikke 20. Vi ser også at forventet pensjoneringsalder er høy i denne gruppa, tatt i betraktning at aldersgrensa i folketrygden er 67 år.

Forholdet mellom kjønnene er også interessant når vi studerer denne aldersgruppa, fordi det er annerledes enn vi finner for gruppa over 18 og over 50 år. I aldersgruppa over 60 år ser vi at kvinner og menn i praksis har samme pensjoneringsalder – kvinnene lå faktisk noe over i perioden 1985–95. I perioden 1995–2000 har imidlertid forholdet jevnet seg ut.

At forholdet mellom menns og kvinners pensjoneringsalder i aldersgruppen over 60 år er annerledes enn når vi inkluderer de yngre gruppene, er imidlertid ikke overraskende, isolert sett. Forklaringen ligger først og fremst i den store forskjellen i sysselsetting i denne gruppa. Flertallet av menn mellom 60 og 67 er i lønnet arbeid, mens dette bare gjelder et lite mindretall av kvinnene. Til sammenlikning har kvinner i yngre aldersgrupper nesten like høy sysselsettingsprosent som jevnaldrende menn. Det har med andre ord skjedd en betydelig seleksjon før fylte 60 år. Det er da kanskje naturlig at disse har like høy forventet pensjoneringsalder som mennene.

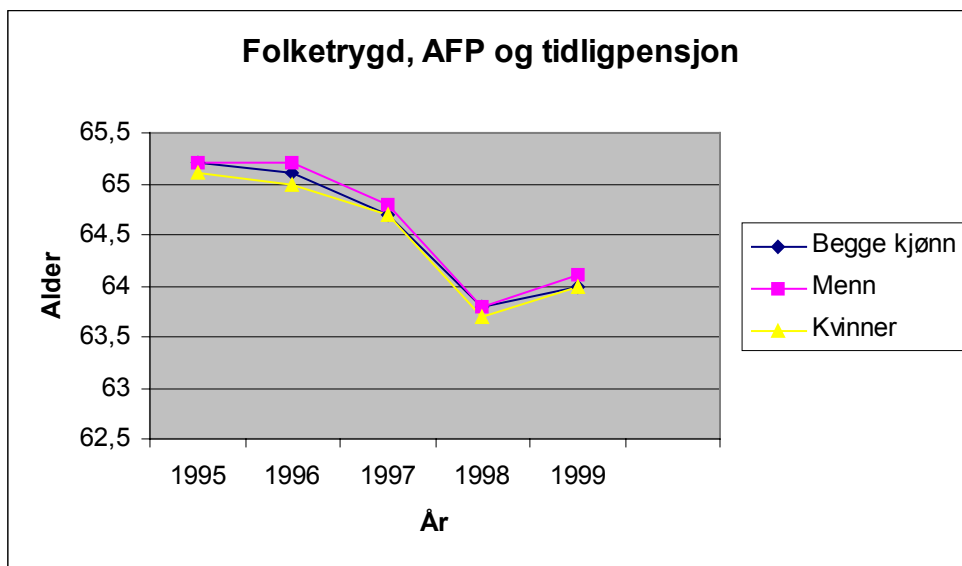
7.4 Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen over 60 år, beregnet ut fra tilgangsmetoden

I dette avsnittet presenterer vi forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen over 60 år. Begrepet “den yrkesaktive delen av befolkningen” er definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering. I 1999 utgjorde denne gruppa 73,5 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 60 og 70 år. Av disse var 58,4 % menn, og 41,6 % kvinner.

Tabell 16: Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen over 60 år. 1995–1999.

Folketrygd, AFP og tjenestepensjon					
	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	65,2	65,1	64,7	63,8	64,0
Menn	65,2	65,2	64,8	63,8	64,1
Kvinner	65,1	65,0	64,7	63,7	64,0

Figur 16: Forventet pensjoneringsalder for alle over 60 år, og for yrkesaktive over 60 år. Alle pensjoneringsordninger.

7.5 Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 60 år med høy livsløpsinntekt (her definert som samlet poengopptjening høyere enn 100 G)

Den delen av befolkningen som har høy yrkesdeltakelse er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering, og som i tillegg har tjent opp minst 100 pensjonspoeng til sammen. Ved å bruke dette tilleggskriteriet fanger vi først og fremst opp den delen av befolkningen som arbeider i

full eller tilnærmet full stilling gjennom mange år, og vi kan dermed få et mer spesifikt mål for pensjoneringsadferden i disse gruppene.

I 1999 utgjorde denne gruppa 45,9 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 60 og 70 år. Av disse var 85,1 % menn, og 14,9 % kvinner. Tallene for 1999 viser også at i alt 78,8 % av de ikke-pensjonerte mennene i aldersgruppa over 60 år har høy livsløpsinntekt. Det tilsvarende tallet for kvinner er 13,5 %.

Tabell 17: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 60 år med høy livsløpsinntekt. 1995–1999.

Folketrygd, AFP og tjenestepensjon	1995	1996	1997	1998	1999
Begge kjønn	65,2	65,2	64,7	63,8	64,1
Menn	65,2	65,2	64,7	63,8	64,0
Kvinner	65,2	65,2	64,8	63,8	63,8

Figur 16: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive over 60 år med høy livsløpsinntekt. 1995–1999.

7.6 Forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 60 år

Tabell 17 og figur 17 viser forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 60 år. Vi har utført beregninger for to grupper: Alle med pensjonsgivende inntekt over 1,5 G, og alle med pensjonsgivende inntekt over 4 G. Vi viser også forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive i aldersgruppa over 60 år.

Tabell 17

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
FAA60L	64,9	64,8	64,8	64,7	64,7	64,7	64,6	64,1	63,9
FAA60H	64,4	64,1	64,1	64,1	64,1	64,1	64,0	63,3	63,4
FPAyrk60					65,2	65,1	64,7	63,7	64,0

Forklaring til tabellen:

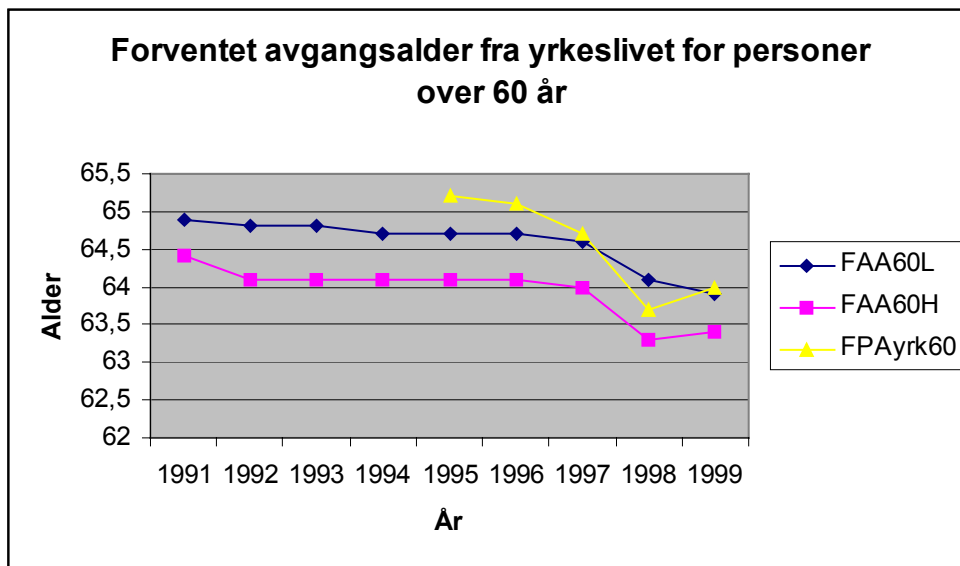
FAA60L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 60-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA60H: Som FAA60L, men inntekt PI>4G

FPAyrk60: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60-åringer.

Figur 17:

Forklaring:

FAA60L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 60-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA60H: Som FAA60L, men inntekt PI>4G

FPAyrk60: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60-åringer.

Vi ser her at forventet avgangsalder fra yrkeslivet ligger under forventet pensjoneringsalder for samme gruppe. I 1998 og 1999 har det imidlertid vært en markant nedgang i forventet avgangsalder fra yrkeslivet også for denne aldersgruppen. Dette kan mest sannsynlig forklares ved at nye aldersgrupper fikk rett til AFP høsten 1997 (63-åringer) og våren 1998 (62-åringer). Denne antakelsen styrkes av at forventet avgangsalder for aldersgruppen over 60 er høyere blant alle yrkesaktive enn blant yrkesaktive med pensjonsgivende inntekt over 4G, da det antakelig vil være en overrepresentasjon av personer med rett til AFP blant personer med inntekt over 4G.

8. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

I Lund-utvalgets utredning “Fra arbeid til pensjon” (NOU 1994:2) ble det bl.a. pekt på behovet for et system som kan overvåke utviklingen av pensjoneringsalderen i Norge, og Rikstrygdeverket fikk i oppdrag å utvikle et slikt system.

Som svar på denne utfordringen har Utredningsavdelingen i Rikstrygdeverket utviklet et rapporteringssystem i form av en forløps- og statistikkdatabase som har fått navnet MOTIPE. I denne rapporten er databasen brukt for å gi en oversikt over utviklingen av pensjoneringsalderen i Norge, med hovedvekt på tidsrommet 1995–2000. En tidligere utgave av denne rapporten ble publisert i 1999, og omhandlet perioden 1992-1997.

Som mål for pensjoneringsalderen har vi valgt å bruke forventet pensjoneringsalder. Dette målet er en parallell til målet “forventet levealder” som benyttes i demografien, og er et mål som korrigerer for mange av de svakhetene beregninger av gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister er beheftet med. Som grunnlag for å beregne den forventede pensjoneringsalderen har vi beregnet såkalt overlevelsesh funksjon, dvs. den prosentvise sannsynligheten for ennå ikke å være pensjonert på et gitt alderstrinn. Denne sannsynligheten er sterkt redusert i perioden 1995–1999, særlig for aldersgruppen fra 60 år og oppover.

Ikke alle pensjoneringsordninger er tatt med. Vi baserer oss på tall for folketrygdens alders- og uførepensjon, samt AFP og tjenestepensjonering i stat og kommune.

Vi har stilt to hovedspørsmål i rapporten: Hva er pensjoneringsalderen for hele befolkningen (dvs. alle over 18 år), og hva er pensjoneringsalderen blant den eldre delen av arbeidstakerne (dvs. personer over 50 år)? Den siste gruppen har vi valgt å dele i to – over 50 og over 60 år – og vi presenterer resultatene for disse to gruppene i hvert sitt kapittel.

I tilknytning til hvert av disse hovedspørsmålene har vi undersøkt variasjoner i pensjoneringsalder ut fra variablene kjønn, yrkesdeltakelse og tilgang til ulike pensjoneringsordninger, og vi finner en god del variasjon i tallene når vi kombinerer ulike variabler.

Det er likevel en hovedtendens som går igjen uansett hvilke aldersgrupper vi ser på, og uansett hvilke variabler vi kombinerer. Pensjoneringsalderen var relativt stabil fra tidlig på 1990-tallet og fram til 1996⁸, men viser en svak nedgang for de fleste kombinasjoner av variabler. I 1997 faller imidlertid pensjoneringsalderen relativt kraftig i alle grupper. Det ser ut som hovedårsaken er at antall uførepensjonister øker relativt sterkt i denne perioden. Samtidig øker antall AFP-pensjonister, slik at det ser ut som om kombinasjonen av disse to effektene fører til det sterke fallet i pensjoneringsalderen. Det er imidlertid økningen i antall uførepensjonister som er den viktigste årsaken til endringen. Forventet pensjoneringsalder nådde sitt laveste nivå i 1998, men er igjen økt noe i 1999 og 2000, hovedsakelig fordi veksten i antall nye uførepensjonister har avtatt.

---

⁸ Jf. også RTV-rapport 01/99, som omhandlet forventet pensjoneringsalder i perioden 1992-1997.

Pensjoneringsalderen ser nå ut til å ha stabilisert seg i underkant av 59 år når vi tar hele befolkningen i yrkesaktiv alder i betraktning.

Vi har også angitt det tall for hver av de tre aldersgruppene (over 18, over 50 og over 60) som kan betraktes som det "riktigste" målet for befolkningens pensjoneringsalder. 2000-tallene er henholdsvis **58,6 år** i aldersgruppa over 18, **62,3 år** i gruppa over 50 og **64,3 år** i den eldste gruppa (over 60).

Referanser

NOU 1994:2 (Lund-utvalget): *Fra arbeid til pensjon.*

NOU 1998:10 (Moland-utvalget): *Fondering av folketrygden?*

NOU 1998:19 (Olsen-utvalget): *Fleksibel pensjonering.*

RTV-rapport 01/99: *Forventet pensjoneringsalder*

Vedlegg